

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς, ὑφ' ἑτέρων δ'
εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψη-
φίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπέραμαι συνα-
γαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν,
ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἥθους καὶ τρόπου
παραδιδούς.

Πλουτ. Νικίας 1, 5

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ, ὁ ὁποῖος συντάσσει τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους: 121-122 • Ἡὼς Ζερβουδάκη (1934 - 24 Ἀπριλίου 2008): 123-124 • Συμπλήρωμα: 125-126 • ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΣ, Ἡ «Ἀρχαιολογία Ἑλληνική» τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτη. Παρατηρήσεις καὶ Σχόλια: 127-150 • Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης: 151-152.

Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἐλευθερίας Κονδυλάκη Κόντου

ISSN 1105-7181

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι
Fax 210 3644996 • τηλ. 210 3625531 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 89 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους

Ἐχει μεγάλη σημασία ὅταν ἐμπράκτως ἀναγνωρίζεται ἡ χρησιμότητα τοῦ ἔργου τῆς Ἐταιρείας καὶ ἐνισχύεται ἡ συνέχισή του. Τὸ 2006 ἀνακοινώθηκε τὸ κληροδότημα τοῦ Παναγιώτη Βελισσαρίου μὲ τὸ ὁποῖο ἄφησε τὸ σπίτι του στὸ Μοσχάτο γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἐταιρείας. Πρόσφατα δημοσιεύτηκε ἡ διαθήκη τῆς Γεωργίας Μπάρλα ἡ ὁποία κληροδότησε στὴν Ἐταιρεία τὸ πατρικὸ της σπίτι στὴν περιοχή τοῦ Θησείου καὶ δύο οἰκόπεδα στὴν Ἁγία Παρασκευή. Ὅρος τῆς διαθήκης εἶναι νὰ ἐπισκευασεῖ καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς Βιβλιοθήκη. Τὸ σπίτι θὰ χρειασθεῖ γενναία ἐπισκευὴ καὶ διαρρύθμιση· ὅταν ὅμως ὀλοκληρωθοῦν οἱ σχετικὲς ἐργασίες θὰ ὑπάρχει χῶρος γιὰ τὴν τοποθέτηση βιβλίων καὶ ὀλόκληρων βιβλιοθηκῶν ποὺ ἀσφυκτιοῦν στὸ μέγαρό μας. Ἐπεὶ ἀπὸ 51 χρόνια ζωῆς μὲ δυσκολία ἐπαρκεῖ γιὰ τὸ προσωπικό, τὴ Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Ἀρχεῖο καὶ οἱ προσπάθειές μας τεῖνον στὴν αὔξηση τῶν χώρων του μὲ νέες διαρρυθμίσεις.

Ἡ Γεωργία Μπάρλα ἦταν ἀδελφὴ τῆς Χαρίκλειας Μπάρλα ἐταίρου μας, βοηθοῦ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συζύγου τοῦ Ἐφόρου τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ κατόπιν καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Δημητρίου Πάλλα. Βρισκόταν λοιπὸν ἡ Γεωργία

*Μπάρλα μέσα σὲ περιβάλλον πὸν ἐκτιμοῦσε τὴν Ἐταιρεία καὶ
ἔκρινε τὸ ἔργο της ὡς ὠφέλιμο.*

Ἡὼς Ζερβουδάκη (1934 - 24 Ἀπριλίου 2008).

ΗΩΣ ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ

(1934 - 24 Ἀπριλίου 2008)

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ ὁδὸς Τσοίτσα ἦταν ἐπικίνδυνη γιὰ τοὺς πεζοὺς κατὰ τὸ σύντομο διάστημα τοῦ Δεκεμβρίου 1944. Ἀπόδειξη αὐτοῦ εἶναι οἱ βλάβες ποὺ ἔχουν γίνει στὰ σκαλιὰ τῆς ἐκεῖ εἰσόδου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀπὸ τὶς σφαῖρες. Τὰ πράγματα ἄλλαξαν καὶ ὁ δρόμος γιὰ πολλὰ χρόνια ἦταν ἀσφαλῆς. Σήμερα ὅμως ἔχει χάσει τὴν εἰρηνικὴ ὄψη τοῦ ἄλλοτε καὶ τὰ δύο γλυπτὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ στολίζουν τὸν τόπο, ἡ Β. Ἡπειρος καὶ ἡ Λέλα Καραγιάννη, εἶναι καιρὸς νὰ ἀφαιρεθοῦν γιὰ νὰ μὴν ἐξευτελίζονται.

Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ τοῦ χαρακτήρα τοῦ δρόμου εἶναι ἡ αἰτία τοῦ θανάσιμου τραυματισμοῦ τῆς Ἡῶς Ζερβουδάκη τὸ πρωῖνὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης, ἔξω ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο. Πέρασαν ἔκτοτε πέντε μῆνες καὶ ὁ δρόμος εἶναι πάντα ὁ ἴδιος.

Ἡ Ἡὼς Ζερβουδάκη γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ σπούδασε Ἱστορία καὶ Ἀρχαιολογία στὸ Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο. Ἐγινε διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης τὸ 1961 καὶ διορίστηκε ὡς Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων, μετὰ ἀπὸ διαγωνισμό, τὸ 1965. Ὑπηρέτησε διαδοχικὰ στὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου (1965-1973), Κυκλάδων (1974-1975), Δωδεκανήσου καὶ πάλι (1976-1978), Κυκλάδων γιὰ δευτέρη φορά (1978-1980). Τὸ 1980 μετατέθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ ἀνέλαβε τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας (1980-1982), τὸ 1982 τοποθετήθηκε Προϊσταμένη τῆς Συλλογῆς Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τὸ 1990-1991 διετέλεσε καὶ πάλι Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων καὶ ἀπὸ τὸ 1997 ἕως τὸ 1999 διετέλεσε Διευθύντρια τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Διετέλεσε Τακτικὸ μέλος τοῦ Τοπικοῦ Συμβουλίου Μνημείων Δωδεκανήσου καὶ Τακτικὸ Μέλος τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, καὶ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Συντήρησης τῶν μνημείων τῆς Λίνδου.

Ἦταν ἐταῖρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ἀντεπιστέλλον μέλος τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστι-

τούτου του Βερολίνου, μέλος της 'Επιστημονικής 'Επιτροπής της Βουλής, μέλος του Δ.Σ. της 'Ελληνικής 'Ενωσης LIMC και 'Αντιπρόεδρος του, Μέλος της 'Επιστημονικής 'Επιτροπής τῶν Συνεδρίων 'Ελληνιστικής Κεραμικής και μέλος της 'Επιτροπής για τὴν ἔκδοση τοῦ *Corpus Vasorum Antiquorum* τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

'Απὸ τὶς μελέτες τῆς μνημονεύονται οἱ κυριότερες. Παραλείπονται οἱ ἐκθέσεις στὰ Χρονικὰ τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου*.

- Attische polychrome Reliefkeramik des späten 5. und des 4. Jahrhunderts v. Chr., *AM* 83, 1968, 1-88.

- 'Ἡλιος καὶ 'Αλεία, *ΑΔ* 30, 1975, Α' Μελ., 1-20.

- Αἰετὸς ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθεον Γανυμήδην, *ΑΔ* 33, 1978, Α' Μελ., 24-39.

- Vorläufiger Bericht über die Terrakotten aus dem Demeter Heiligtum der Stadt Rhodos, στὸ S. Dietz - I. Papachristodoulou, *Archaeology in the Dodecanese* (1988) 129-137.

- Ραβδωτὰ ἀγγεῖα μὲ ἔκτυπα ἐμβλήματα καὶ μελανόγραφες ὑδρίες Hadra ἀπὸ τὶς Συλλογές τοῦ 'Εθνικοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου, στὸ *Ἑλληνιστικὴ Κεραμικὴ ἀπὸ τὴν Κρήτη* (1997) 107-146.

- Συμβολὴ στὴν ἑλληνιστικὴ κοροπλαστικὴ τῆς Ρόδου, στὸ *Ρόδος 2400 χρόνια. Ἡ πόλις τῆς Ρόδου ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τῆς μέχρι τὴν κατάληψή ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1523)* [1999] 229-236.

- Μαρμάρινοι κόχλοι, *Τὸ Μουσεῖον* 2, 2001, 11-26.

- 'Ο δέσμιος 'Ερως. Μικρὴ συμβολὴ σὲ ἓνα ἑλληνιστικὸ θέμα, *'Επιτύμβιον G. Neumann. Μουσεῖο Μπενάκη*, 2^ο Παράρτημα (2003) 197-211.

- 'Ο νάνος σαλπικτής, *Χάρης χαῖρε. Μελέτες στὴ μνήμη τῆς Χάρης Κάντζια* (2004) τόμ. Β', 125-139.

- Τὸ Αἶαντος ἐς Κασσάνδραν τόλμημα, *'Αμύμονα ἔργα. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθ. Β. Κ. Λαμπρινουδάκη* (2007) 271-280.

'Ἡ 'Ἡὼς Ζερβουδάκη ἦταν ἐνεργὸ καὶ ἐπίλεκτο μέλος τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Κλάδου· ἡ ἀνάμνησή τῆς θὰ εἶναι μόνιμη, ὅπως μόνιμη θὰ εἶναι καὶ ἡ ἀπορία ὄσων τὴν γνώρισαν γιὰ τὸν θάνατό τῆς ἔξω ἀπὸ τὸ Μουσεῖο γιὰ τὸ ὁποῖο μόχθησε καὶ τόσο τίμησε.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

Ἡ ἐταῖρος μας κυρία Χρύσα Μαλιτζέζου μοῦ ὑπέδειξε, ὅτι ὁ Antonopoulos, ποῦ μνημονεύει ὁ Ἰάκωβος Ρίζος στὴν ἀναφορά του πρὸς τὴν Ἀντιβασιλεία ὡς ἰδιοκτήτη μέρος τῆς σημερινῆς ἀγορᾶς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων τῆς Ἀθήνας (*Ὁ Μέντωρ* 88, Ἰούνιος 2008, 50, 53) εἶναι ὁ Ἀντώνιος Μ. Ἀντωνόπουλος γνωστὸς ἀπὸ δωρεά του, τὸ 1828, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς Βενετίας. Στὸ Ἑλληνικὸ Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Ἀντωνόπουλου μὲ τὴν ὁποία ἀνακοινώνει τὴ δωρεά του, δημοσιευμένη ἀπὸ τὴν κυρία Μαλιτζέζου στὸ βιβλίο τῆς *Ὁδηγὸς τοῦ Ἀρχείου*, Βενετία-Ἀθήνα 2008, 179-180. Τὸ Ἀρχεῖο εἶναι τὸ πολῦτιμο τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας. Ἡ ἐπιστολὴ ἀκολουθεῖ.

Ἐντιμότατοι Κύριοι Πρόεδροι καὶ Ἐπιστάται τῆς ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικῆς Σχολῆς Φλαγγίνη | Τριέστι 23 Ἰουνίου/5 Ἰουλίου 1828 |

Ὁ σκοπὸς σας, τὸν ὁποῖον μὲ γνωστοποιεῖτε διὰ τοῦ τιμίου γράμματός σας τῶν 14 Μαΐου παρελθόντος, τοῦ νὰ συστήσετε μίαν Βιβλιοθήκην εἰς τὸ αὐτοῦ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον Φλαγγίνη, εἶναι ἐπαινετός, καὶ ἰδοὺ Σᾶς προσφέρω διὰ τῆς ἐγκλείστου μου αὐστριακᾶς λίτρας ἑκατό, τὰς ὁποίας θέλετε συνάξει ἀπὸ τὸν αὐτόσε κύριον Ἀλέξιον Νικολαΐδην.

Μὲ κακοφαίνεται δὲ ὅτι αἱ τανῦν γνωσταὶ περιστάσεις τῆς πατρίδος δὲν μὲ συγχωροῦν νὰ κάμω διὰ αὐτὸ τὸ ἐπιωφελὲς ἔργον προσφορὰν ἀνάλογον τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα ἐπιθυμίας μου, ἐπειδὴ ἄφευκτον χρέος ἐκάστου Ἑλλήνου εἶναι τὴν σήμερον τὸ νὰ συνδράμῃ καὶ νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν νῦν μάλιστα κατεπίγουσαν μεγάλην ἀνάγκην τῆς πατρίδος καὶ ὑπὲρ τὴν δύναμίν του διὰ λόγου τε καὶ ἔργου καὶ νὰ βοηθήσῃ τὴν μητέρα μεγίστην χρεῖαν κατὰ τὸ παρὸν ἔχουσαν πρὸς ἀνέγερσιν καὶ καταρτισμὸν αὐτῆς, ἥτις μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της (ὡς θεοῦ θέλοντος ἐν τάχει ἐλπίζομεν) δὲν θέλει ἀμεριμνήσει καὶ διὰ τὰ ἔνθεν κάκεῖθεν διεσκορπισμένα τέκνα της.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι τοιαῦτα νὰ ἦναι καὶ τὰ ἐδικά Σας ὑπὲρ τῆς πατρίδος φρονήματα καὶ τῶν λοιπῶν εἰς τὰ αὐτόσε κατοικούντων ὁμογενῶν καὶ ὅτι συνεργεῖτε ὡς γνήσιοι πατριῶται διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοφελοῦς αὐτῆς συμφέροντος.

Μένω δὲ μὲ ὄλον τὸ σέβας | Τῆς Ὑμετέρας Ἐντιμότητος ὅλος πρόθυμος δοῦλος | Ἀντ(ώνιος) Μ. Ἀντωνόπουλος.

Ἄγορὰ ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ ΝΔ γωνία τῆς. Στὸ βάθος τὸ Ὁρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρήστου, 1910. ΑΑΕ ἀρ. 57. Στὸν χώρο αὐτὸ εἶχε τὴν ἰδιοκτησίαν του ὁ Ἀντ. Ἀντωνόπουλος.

Η «ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ» ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΙΟΥΡΙΤΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Ὁ Γρηγόριος Παλιουρίτης (1778-1816) συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν σημαντικῶν ἀπὸ ἐκπαιδευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀπόψεως λογίων καὶ διδασκάλων τοῦ Γένους τῶν ἀμέσως πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 χρόνων. Ἱερομόναχος καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἀρχιμανδρίτης (Παλιουρίτης: ἐκ τῆς μονῆς Παλιουρῆς Ἰωαννίνων), μαθητῆς τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα, ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁποῖου εἶχεν ἐπηρεασθῆ, ἐν μέρει τουλάχιστον, πεπαιδευμένος πράγματι ὅσον λίγοι, γλωσσομαθῆς καὶ πέρα τούτων φλογερὸς ἀγωνιστῆς καὶ ἀγνὸς πατριώτης ἐκλήθη νὰ διδάξῃ καὶ φωτίσῃ τὰ τέκνα τῶν ὁμογενῶν τῆς διασπορᾶς (καὶ ὄχι μόνον), εἰδικότερα στὸ λεγόμενον «Ἑλληνομουσεῖον» τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος τοῦ Λιβόρνου, κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ προώρως ἐπισυμβάντος θανάτου του δώδεκα χρόνια τῆς ζωῆς του (1804-1816). Καὶ πράγματι κατέστησε, ἂν καὶ βραχύβιος, μὲ τὴν διδασκαλίαν του πολὺ αἰσθητὴν τὴν παρουσίαν του στὸ «Ἑλληνομουσεῖον» καὶ πολὺ ὠφέλιμη καὶ εὐεργετικὴν τὴν ἐπιρροήν του στὸν εὐρύτερα χειμαζόμενον Ἑλληνικὸν χῶρον μὲ δύο συνολικὰ συγγράμματά του, ποὺ χρησιμοποιήθηκαν καὶ ὡς διδακτικὰ ἐγχειρίδια στὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ.

Τὰ βιβλία αὐτὰ ἀναφέρονται στὴν Ἑλληνικὴν ἱστορία καὶ ἀρχαιολογία, ὅπως αὐτὸ διαπιστώνεται προχειρῶς καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς τίτλους τῶν.

Λόγω τῶν ἀνωτέρω διδακτικῶν, πνευματικῶν καὶ συγγραφικῶν δραστηριοτήτων του ὁ Παλιουρίτης ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς σοφὸς λόγιος γενικά, αὐτονοήτως, ἀλλὰ καὶ ὡς ὀπαδὸς καὶ πρόμαχος τοῦ λεγομένου νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ (ὀρθότερα, νομίζω, τοῦ φωτισμοῦ, ἐπεὶδὴ ὁ ὄρος καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ διαφωτισμοῦ δὲν συνάδουν καὶ πολὺ πρὸς τὸν διακρίνοντα τὸν ἄνδρα θρησκευτικὸν ζῆλον, καὶ ἐπεὶδὴ ὁμοῦς ὁ ἴδιος ὁ Παλιουρίτης στὸν πρόλογο-ἀφιέρωσιν τῆς «Ἀρχαιολογίας» χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον ἐπὶ τὰς φορὰς καὶ στὸν πρόλογον

της 'Ιστορίας δύο)¹. 'Αλλά καὶ τῶν σοβαρῶν Ἑλλήνων λαογράφων, ἀνεξαρέτως μάλιστα, ἔχει, ἔστω ἀκροθιγῶς, ἐλκύσει τὸ ἐνδιαφέρον ὁ Παλιουρίτης μὲ ὅσα σχετικὰ μὲ τις ἱστορικοῦ χαρακτήρα ἀναζητήσεις τῶν ἀναφέρει στὴν «Ἀρχαιολογία» του.

Περὶ ποίου εἴδους ἀρχαιολογίας πρόκειται, ταῦτ' οὐκ εἶπεν πῶς ἀντιλαμβάνεται τὸν ὄρον καὶ τὸ περιεχόμενόν του ὁ σοφὸς αὐτὸς διδάσκαλος, ἐν συγκρίσει μάλιστα μὲ ἄλλους λογίους τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὅποιοι, ὅπως θὰ ἀναφερθῆ κατωτέρω, ἔχουν συνθέσει ἢ μεταφράσει συγγράμματα ἀρχαιολογικά, καὶ τί εἴδους λαογραφικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἐν λόγῳ πόνημά του θὰ διευκρινισθῆ, πιστεύω, μὲ τις σύντομες, ἔστω, παρατηρήσεις καὶ τὰ σχόλια ποῦ ἀκολουθοῦν.

Κατ' ἀρχὴν κρινόμενος ὁ Παλιουρίτης μὲ βάση τὰ μνημονευθέντα δύο γνωστά, καὶ μοναδικά, συγγράμματά του – ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεῦτερον ἀποτελεῖ, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, συνέχειαν τοῦ πρώτου, ἐξ οὗ καὶ ὁ λόγος ἐδῶ καὶ γιὰ τὰ δύο – καὶ μάλιστα τὸ δεῦτερον, δηλ. τὴν Ἑλληνικὴν του *Ἀρχαιολογία*, δὲν μπορεῖ μὲ τὴν σύγχρονη ἐννοίαν τοῦ ὄρου καὶ τὰ συναφῆ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀρχαιολόγος οὔτε βέβαια καὶ τὸ ἔργον του ὡς ἀρχαιολογία. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν καὶ βεβαίως γνωστὴν στὸ ἐπιστημονικὸ κοινὸ ἀντίληψη ἡ ἀρχαιολογία, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα, ἔχει ἐξελιχθῆ σὲ αὐτοτελῆ, σπουδαῖον μάλιστα καὶ ἐκτενῆ ἱστορικὸν κλάδον, ἐνδιαφερόμενον νὰ ἐρευνήσῃ καὶ μελετήσῃ τὸν ἐν γένει βίον καὶ τις δραστηριότητες τῶν ἀνθρώπων παρελθουσῶν ἐποχῶν, ὅπως ὅμως ὁ βίος καὶ οἱ δραστηριότητες

1. Βλ. περὶ αὐτοῦ κυρίως: Πολυκάρπου Συνοδινού, Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, Γρηγόριος Παλιουρίτης, *Ἠπειρ. Χρονικά* 2, 1927, 173-181, Νικολάου Β. Τωμαδάκη, *Ἠπειρώται εἰς τὸ Λιβόρνον (1758-1816)* καὶ ὁ Ἰωαννίτης σοφὸς Ἱερομόναχος Γρηγόριος ὁ Παλιουρίτης, *Ἠπειρ. Ἡμερολόγιο* 4, 1982, 9-22, Στεφ. Μπέτη, Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ, VII Γρηγόριος Παλιουρίτης, Ἱερομόναχος καὶ διδάσκαλος, *Ἠπειρ. Ἐστία* 19, 1970, 419-430 καὶ 540-554 καὶ Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Οἱ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰδέες*, μετάφρ. Στέλλα Νικολοῦδη² (Ἀθήνα 1999) 109-112 καὶ 538.

αὐτὲς προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν μνημείων τῆς τέχνης, τῶν ἐργαλείων τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ γενικώτερα τῶν προϊόντων ἐργασίας καὶ τῶν δραστηριοτήτων τοῦ ἀνθρώπου μὲ προφανῆ στόχον νὰ συμβάλῃ μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τῶν γραπτῶν πηγῶν νὰ κατανοηθῇ τὸ παρελθόν, ἀπώτατον ἢ μετεγενέστερον, καὶ τέτοιου εἴδους χαρακτηριστικὰ δὲν διαθέτει ἡ Ἀρχαιολογία τοῦ Παλιουρίτη.

Παρὰ ταῦτα ὁ χρησιμοποιούμενος ὅρος ἀρχαιολογία, ποὺ σημαίνει γενικῶς λόγος ἢ ἱστορία περὶ παλαιῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι τόσο ἀδόκιμος, ὅσον ἐνδεχομένως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ χρησιμοποιεῖται καὶ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν της. (Ἄς σημειωθῇ ὅτι μόλις πρὶν ἀπὸ μερικὲς δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν τύποις ἐμφάνισι τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Παλιουρίτη ἡ ἀρχαιολογία καὶ ὡς ὅρος καὶ ὡς περιεχόμενο εἶχεν ἀποκτήσει τὴν σημερινήν της σημασίαν καὶ μάλιστα ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.) Καὶ αὐτὸ ἐπειδὴ ὁ ὅρος ἔχει παράδοσιν, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖται μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ἔννοιαν πάντως ρευστήν, μὲ παραλλαγὰς καὶ ἀποχρώσεις, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, μεταγενεστέρους μέχρι καὶ τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Στράβων, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἰώσηπος, ὁ Εὐσέβιος, ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης κ.ἄ.²

2. Βλ. λεξικὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ ἰδιαίτερα Θησ. Ἐρρ. Στεφ. λ. ἀρχαιολογία, ἀρχαιολογέω καὶ ἀρχαιολόγος, ὅπου πρόχειρα καὶ τὰ περισσότερα χωρία τῶν ἀρχαίων πηγῶν. Οἱ μαρτυρίαι τῶν πηγῶν αὐτῶν εἶναι βέβαια ἀνισομερεῖς ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως καὶ ἀξίας. Σημειῶν μόνον ὅτι ἐκ τῶν Ἀρχαίων τὶς πρώτες μαρτυρίαι παρέχουν ὁ Θουκυδίδης (ἀρχαιολογεῖν) καὶ ὁ Πλάτων (ἀρχαιολογία), ἐνῶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης χρησιμοποιεῖ μίαν φορὰν τὸν ἐπίρρημα ἀρχαιολογικῶς, γιὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ νεβρά: οὕτω καλουμένη (Ὀδυσσ. 2, 267, 23). Ἀναφέρεται καὶ «ἀρχαιολογουμένη ἱστορία» (ὅπως καὶ ἀρχαιολογουμένη θεολογία) κ.ο.κ. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν διαχρονικὴν χρησιμοποίησιν καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς Ἀρχαιολογίας ἀπὸ τὰ ἀρχαία χρόνια μέχρι τὰ νεώτατα βλ. στὸ βιβλίον τοῦ Andreas Rumpf, *Archäologie. I. Einleitung. Historischer Überblick* (Berlin 1953) 8-143 (Sammlung Göschen 538).

Τί ἀκριβῶς εἶναι καὶ σὲ τί εἰδικώτερα ἀναφέρεται ἡ Ἀρχαιολογία τοῦ Παλιουρίτη, ὁ συγγραφεὺς ἐθεώρησε ἀναγκαῖο νὰ δηλώσῃ ἀναλυτικὰ ἤδη στὸν τίτλον τοῦ ἔργου του, ὁ ὁποῖος πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένης ἀσαφείας εἶναι μακρὸς καὶ ἀναλυτικὸς, ἔστω καὶ ἂν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς νὰ εἶναι οἱ τίτλοι τῶν διαφόρων ἔργων ἐκτεταμένοι. Ἴδου ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου μὲ τὴν χρονολογίαν ἐκδόσεως: «Ἀρχαιολογία Ἑλληνικὴ ἢτοι Φιλολογικὴ Ἱστορία Περιέχουσα τοὺς Νόμους, τὴν Πολιτείαν, τὰ Ἔθιμα τῆς Θρησκείας, τῶν Ἑορτῶν, τῶν Γάμων καὶ Ἐπικηδείων, τὰ δημόσια καὶ τὰ κατὰ μέρος Παιγνίδια τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ἐξαιρέτως δὲ τῶν Ἀθηναίων. Συνερανοσθεῖσα ἐκ διαφόρων συγγραφέων παρὰ Γρηγορίου ἱερομονάχου Παλιουρίτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Διδασκάλου τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνομουσείου, Τὸν γ' τόμον ἀποπληροῦσα τῆς αὐτοῦ Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Τόμ. Α'-Β', ἐν Βενετίᾳ 1815».

Τὸ ἴδιο ἔτος 1815 ὁ Παλιουρίτης παρουσιάζει σὲ δευτέρῃ ἐκδοσῇ καὶ τὴν παλαιότερα κυκλοφορηθεῖσα ἱστορία του σὲ δύο πάλιν τόμους. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς ἱστορίας εἶναι αὐτὴν τὴν φορὰ βραχὺς καὶ σ' αὐτὸν δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου, ἐπειδὴ, πιστεύω, εἶναι σὲ ὅλους γνωστὸν τί περιλαμβάνει ἡ ἱστορία. Ὁ πλήρης τίτλος: «Ἐπιτομὴ ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος Συνερανοσθεῖσα μὲν ἐκ διαφόρων συγγραφέων ὑπὸ Γρηγορίου Παλιουρίτου Διδασκάλου τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνομουσείου Προσφωνηθεῖσα δὲ τῇ Πανετίμῳ Ἀδελφότητι τῶν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων. Ἐκδοσις δευτέρα Ἐπιθεωρηθεῖσα παρὰ τοῦ Συγγραφέως». Τόμοι 1-2, ἐν Βενετίᾳ 1815.

Πέρα ὅμως τῶν σημαινομένων στοὺς τίτλους αὐτοὺς, πῶς ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀρχαιολογίαν ὁ Παλιουρίτης φαίνεται συμπληρωματικῶς καὶ ἀπὸ ὅσα προλογικῶς («Τοῖς ἐντευξομένοις Ἑλλῆσι καὶ Φιλέλλησιν») γράφει στὴν Ἐπιτομὴν τῆς Ἱστορίας του (σ. κγ): «Δὲν ἀναφέρεται ἐνταῦθα περὶ ἠθῶν καὶ ἔθῶν τῶν Ἑλλήνων, μήτε περὶ Νόμων, ἐπειδὴ περὶ τῶν τοιούτων ἐπραγματεύθη ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ὅπερ ἤδη καὶ Τύποις ἐξεδόθη ἐν δυοῖν Τόμοις, Ἀρχαιολογία Ἑλληνικὴ ἐπιγραφόμενον». Εἶναι προφανὲς ὅτι

ἐδῶ θεωρεῖ τὴν ἀρχαιολογίαν μέρος τῆς ἱστορίας. Ἄλλὰ καὶ στὸν πρόλογον – ἀφιέρωση τῆς Ἀρχαιολογίας του γράφει χαρακτηριστικὰ ἐν ἀναφορᾷ μὲ τὴν ἐξήγηση τοῦ τίτλου καὶ ὀμιλεῖ γιὰ τὴν «φιλολογικὴν ταύτην τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων Ἱστορίαν... ἡ ὁποία συνεραισθεῖσα ἐκ τῶν δοκιμωτέρων παλαιῶν καὶ νέων Ἀρχαιολόγων» (σ. ιθ'). Καὶ τέλος ἤδη στὴν πρώτην σελίδα τῆς Ἀρχαιολογίας σημειώνει: «Ἐπειδὴ καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ περιγράψωμεν τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς συνηθείας εἰδικῶς τε καὶ γενικῶς τῶν παλαιῶν προπατόρων μας Ἑλλήνων καὶ ὅσ' ἄλλα ἀνήκουσιν εἰς κατάληψιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας».

Ὁ ὅρος ἀρχαιολογία εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς τίτλος ἔργων συναφοῦς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον περιεχομένου πρὸς τὴν Ἀρχαιολογία τοῦ Παλιουρίτη, ἐκδοθέντων μάλιστα πρὸ αὐτῆς, πάντως κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωαννίτης λόγιος ἦταν σὲ ἐνεργὸ δρᾶση, ἔστω καὶ ἂν διήνυε τὰ πρῶτα ἐπιστημονικὰ του βήματα στὴν πόλιν τῆς καταγωγῆς του.

Ἐνὸς τέτοιου βιβλίου συγγραφεὺς φέρεται ὁ Γεώργιος Σακελλάριος, ἰατροφιλόσοφος καὶ λόγιος ἀπὸ τὴν Κοζάνη (1767-1838), καὶ ἐπιμελητὴς καὶ ἐκδότης του, γνωστὸς δὲ ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν καὶ ἄλλων βιβλίων, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Πολυζώης Λαμπανιζιώτης. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου καὶ τὰ σὺν αὐτῷ εἶναι πάλιν ἐκτενής: «Ἀρχαιολογία Συνοπτικὴ τῶν Ἑλλήνων Περιέχουσα τὰς δογματικὰς, πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς τάξεις, ἅμα δὲ καὶ τὰ ἦθη αὐτῶν, καὶ ἄλλα πλεῖστα ἀξιόλογα ὡς ἐν τῷ πίνακι φαίνεται. Ἐρανισθεῖσα ἐκ διαφόρων συγγραφέων παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου τοῦ ἐκ Κοζάνης. Τύποις ἐκδοθεῖσα εἰς τὴν ἀπλὴν ἡμῶν διάλεκτον, πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν διὰ Δαπάνης καὶ ἀκριβοῦς ἐπιμελείας Πολυζώης Λαμπανιζιώτης τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Καὶ προσφωνηθεῖσα τῷ πανευγενεστάτῳ Ἄρχοντι Μεγάλῳ Μπάνῳ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ Χαντζαρῆ Βιέννη 1796».

Τὸ βιβλίον ἀποδιδόταν, ὅπως ἦταν φυσικόν, στὸν ἀναγραφόμενον στὴν σελίδα τίτλου συγγραφέα, δηλ. τὸν Γεώργιον Σακελλάριον, ἀλλὰ ὁ Λέανδρος Βρανούσης ἔδειξε, στηριζόμενος στὴν ἀναγραφὴ τοῦ ἐπιφανοῦς ἱστορικοῦ τῶν Νεοελλη-

νικῶν γραμμάτων Γεωργίου Ζαβίρα, ὅτι ἀποτελεῖ μετάφραση Γερμανικοῦ ἔργου ἢ μᾶλλον μερικῶν κεφαλαίων του ποῦ ἀφοροῦν σὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Συγκεκριμένα ὁ Ζαβίρας σημειώνει ἀντί «ἐρανοθεῖσα ἐκ διαφόρων δημοσιευμάτων», «μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ πονήματος τοῦ Δανιὴλ Μολδενχάβερ (ἐκδ. 1754)». Ἄς σημειωθῆ ὅτι, πράγμα ποῦ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει, μὲ τὸν ὄρον ἀρχαιολογία ὁ Σακελλάριος μεταφράζει τὸν Γερμανικὸν ὄρον *Altertümer*, ὁ ὁποῖος ὅμως κυριολεκτικὰ σημαίνει ἀρχαιότητες³.

Πάντως στὸν πρόλογο γίνεται λόγος γιὰ πολλοὺς «τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ὁποῦ συνέγραψαν περὶ τῆς Ἀρχαιολογίας τῶν Ἑλλήνων» (σ. 2) καὶ ὁ ἴδιος ἐκδότης ἀπεφάσισε πρὸς χάριν τοῦ Γένους νὰ περιλάβῃ μεταξὺ τῶν ἐκδοθέντων ἀπὸ αὐτὸν βιβλίων τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὁποῖο προωριζόταν γιὰ σχολικὴ χρῆση, «βλέπωντας τὰ μὲν ἄλλα γένη νὰ εἶναι πλουτισμένα μὲ παρόμοια βιβλία τῆς Ἀρχαιολογίας τῶν παλαιῶν γενῶν».

Ὅκτῶ χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς «Ἀρχαιολογίας Συνοπτικῆς» τοῦ Σακελλαρίου ἐδημοσιεύθη τὸ ἔργον «Αἰ καθ' Ὅμηρον Ἀρχαιότητες καὶ αἱ Κερκυραϊκαὶ Ἀρχαιολογίαι· Ἐκ τῆς Λατινίδος ἐπὶ τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν Ἀντιμετακληθεῖσαι ὑπὸ Ε[ὐγενίου] Ἀ[ρχιεπισκόπου] τοῦ Β[ουλγάρως] ...ἐκδοθεῖσαι ἐπὶ τῷ διανεμηθῆναι δωρεὰν τοῖς Φιλολόγοις καὶ τῇ Ἀρτιουστάτῳ Αἰσίῳ τε καὶ Ὀλβιοδαίμονι Ἐπτανήσῳ

3. Βλ. Λ. Βρανούση, «*Εφημερίς*» ἔτος ἔβδομον 1797, Προλεγόμενα (Ἀθήνα 1995) 312-313 καὶ 645-649 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρέυνας τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ). Ὁ Βρανούσης προσθέτει ὅτι σὲ χ/φο τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας μετὰ τὸν τίτλον Συνοπτικὴ ἀρχαιολογία τῶν Ἑλλήνων ἀναγράφεται: ἐκ τῆς γερμανικῆς... μεταφρασθεῖσα κτλ. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ Βρανούσης ἀποφαίνεται καὶ ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Σακελλαρίου ἀποτελεῖ «τὸ πιθανώτερον» μετάφραση «ἐκ τοῦ γερμανικοῦ πονήματος τοῦ Δανιὴλ Μόλδενχάβερ», ὅπως σημειώνει ὁ Ζαβίρας (αὐτόθι, 312). Πάντως ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ἀντλεῖ ἐνίοτε εἰδήσεις καὶ παραπέμπει σ' αὐτὲς ἀναλόγως ὁ Ἀθ. Παλιουρίτης, ὁ ὁποῖος ἐνδιαφερόμενος νὰ συντομεύσῃ τὸν λόγον του προτρέπει γιὰ περισσότερα τὸν φιλαναγνώστην νὰ ἀναγνώσῃ, ἂν θέλῃ τὸ περὶ Ἀρχαιολογίας Ἑλληνικῆς τοῦ Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου ἐκ Κοζάνης (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 33).

Ἰωνικῆ Πολιτοκρατία... ἐν Μόσχᾳ 1804». Στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια γίνεται λόγος περὶ θρησκείας καὶ τῶν σχετικῶν ἐθίμων, περὶ μαντειῶν, μαγικῶν τεχνῶν, κληρονομιῶν, γάμων, τροφῶν, ποτῶν, γεωργίας, κυνηγετικῆς, ὀρχήσεων, δεισιδαιμονιῶν κ.ἄ. Ἀπὸ τὴν σελ. 333 μέχρι τέλους τοῦ τόμου ἀναφέρεται ὅ,τι «ἀρχαιολογικὸν» ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος καὶ ἀφορᾶ στὴν Κέρκυρα κατὰ μετάφραση «Ἐκ τῶν Ἀγγέλου Μαρίας Κυϊρίνου τοῦ Ἐνετοῦ: τοῦ ποτὲ μὲν ἐπὶ τῶν ἐν Κερκύρα ἐμπολιτευομένων Λατίνων Ἀρχιεπισκοπήσαντος, ἔπειτα δὲ εἰς ἀξίωμα Καρδινάλεως ὑπὸ τοῦ Ρώμης ἀρθένιος».

Ὅπως θὰ φανῆ κατωτέρω, ἀπὸ τὰ ἀμέσως προηγούμενα δύο μεταφρασμένα ἔργα πλησιέστερα πρὸς τὴν Συνοπτικὴ Ἀρχαιολογία τοῦ Παλιουρίτη, γιὰ λόγον εἰδικό, βρίσκεται βιβλίον ἐκτεινόμενο σὲ 5 τόμους, τοῦ ὁποῖου ὁ πρῶτος ἐκδόθηκε ἐπίσης τὸ ἴδιον ἔτος 1815. Ἡ ἔκδοσις τοῦ ὅλου ἔργου πραγματοποιήθηκε τὸ 1818 καὶ φέρει τὴν ἐξῆς ἀναλυτικὴ ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐπιγραφῆ: «Ὠγυγία ἢ Ἀρχαιολογία Περιέχουσα τῶν Ἀρχαιοτάτων Ἑθνῶν, ἢ τῶν δύο Πρώτων Αἰώνων τοῦ Ἀδήλου καὶ Ἡρωϊκοῦ, τὴν Ἱστορίαν, τὰς Κοσμογονίας, Θεογονίας, τὴν ἀρχὴν καὶ πρόοδον τῆς Εἰδωλολατρίας, καὶ πάσης Κτιστολατρίας, τὰς Ἱεροπραξίας, Ἱεροσκοπίας, Μυθολογίαν πληρεστάτην τῶν Θεῶν καὶ Ἡρώων κατὰ γενεαλογίαν, σαφηνιζομένην διὰ τῆς Ἱστορίας καὶ Ἀλληγορίας, τὰς Τελετάς, τοὺς Ἀγῶνας, τὰ Μαντεῖα, καὶ πάντα τὰ συμβεβηκότα καὶ Ἔθιμα, πρὸς γνῶσιν τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ κατάληψιν τῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, συνταχθεῖσα ὑπὸ Ἀθανασίου Σταγειρίτου, Καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας Καίσαροβασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν, τόμος πρῶτος ἐν Βιέννῃ 1815».

Ὁ συγγραφεὺς κρίνει ἀναγκαῖο νὰ ἐξηγήσῃ τὸν λόγο τῆς ὀνομασίας τοῦ πονήματός του Ὠγυγία, ποῦ κεῖται διαζευκτικῶς πρὸς τὸ Ἀρχαιολογία, συνιστάμενον, ὀρθῶς, στὸ ὅτι «πραγματεύεται περὶ τῆς ἀρχαιότητος, τὰ δὲ ἀρχαιότατα πράγματα ὠνόμαζον ὠγύγια οἱ Ἕλληνες, διὰ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ Ὠγύγου» (σ. ιγ). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Σταγειρίτης εἶχε κυρίως μεταφράσει καὶ αὐτὸς λίγο προηγουμένως, τὸ

1812, έπιτομή ιστορίας (πρόκειται περὶ παγκοσμίου ιστορίας, πού ἐχρησίμευσε καὶ ὡς σχολικὸ βοήθημα)⁴. Ὅπως σημειώνει προλογικῶς ὁ ἴδιος («τοῖς ἀναγινώσκουσι», σ. VIII), ἐπειδὴ ὁ Γάλλος συγγραφεὺς «ἔγραψε μέχρι τοῦ 1760, ἀνεπλήρωσα τὰ μετὰ ταῦτα ἑκάστῳ ἔθνει συμβεβηκότα, μέχρι τοῦ ἔτους 1811».

Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Σταγειρίτης ἀναφέρει εἰσαγωγικῶς στὴν Ὠγγυίαν ἢ Ἀρχαιολογίαν του ὅτι: «οἱ Ἀρχαιολόγοι διαιροῦσι τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τοῦ κόσμου εἰς τρεῖς αἰῶνας» (1, σ. θ), «τὰ λοιπὰ τῶν δύο προτέρων Αἰώνων πρέπει νὰ τὰ ζητήσωμεν εἰς τὴν Μυθολογίαν, τούτέστιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν» (1, σ. ια), ὁ σοφώτατος Παλαίφατος «ἐγίνωσκε κάλλιστα, καὶ ἀσυγκρίτως ὡς πρὸς ἡμᾶς, τὴν ἀρχαιολογίαν», οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι βρίσκουν στὰ ἔθιμα τῶν σοφωτάτων ἔθνων «σύμβολα τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας... καὶ γνώσεως τῆς ἀρχαιολογίας» (3, 1817, σ. δ), ἔκρινε εὐλογο νὰ ἀναφέρῃ «ὀλίγα τινά... κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν ἀκριβεστέρων ἀρχαιολόγων» (δ.π.), «καὶ ταῦτα (ἐνν. τὰ περὶ βασκανίας) πρὸς γνῶσιν καὶ κατάληψιν εὐκολωτέραν τῆς μυθολογίας καὶ πάντων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ· ἐπομένως καὶ τῆς ἀρχαιολογίας» (1, σ. 207).

Λόγω τῆς σχέσεως τοῦ ὅρου καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀρχαιολογίας τῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς τὴν μυθολογίαν θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῇ τέλος καὶ τὸ πόνημα τοῦ ἐκ Κοζάνης λογίου κληρικοῦ Χαρισίου Μεγδάνη (1768-1823), πού τυπώθηκε στὴν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας τὸ 1812 ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἑλληνικὸν Πάνθεον ἢ συλλογὴ τῆς μυθικῆς ἱστορίας τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι μυθολογουμένων θεῶν καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀλλαγίας· ἐπιμελῶς φιλολογηθεῖσα πρὸς χάριν καὶ ὠφέλειαν τῶν φιλομαθῶν νέων τοῦ Γένους καὶ τῶν τὴν ποιητικὴν μετερχομένων».

4. Ὑπὸ τὸν τίτλον: *Δομαρῶν Ἐπιτομὴ ἱστορίας γενικῆς. Κριθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἐφορίας τῶν Κλασσικῶν βιβλίων, καὶ δεχθεῖσα πρὸς χρῆσιν τῶν Λυκεῶν καὶ τῶν λοιπῶν σχολείων. Μεταφρασθεῖσα δὲ ἐκ τῆς τρίτης καὶ νεωτέρας ἐκδόσεως τοῦ Γαλλικοῦ, εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἐπανεξεθεῖσα πρὸς χρῆσιν τῶν ἡμετέρων σχολείων, καὶ πάντων τῶν φιλομαθῶν*, ὑπὸ Ἀθανασίου Σταγειρίτου, τόμ. 1-3 (ἐν Βιέννῃ 1812).

Στὸ ἔργο αὐτὸ λείπει παντελῶς ὁ ὅρος ἀρχαιολογία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματός του ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμε ὅτι καὶ ὁ Μεγδάνης τὴν μυθικὴν του ἱστορίαν τὴν ἐσχέτιζε στὴν συνείδησή του μὲ τὴν ἀρχαιολογία, ὅπως τὴν ἐννοοῦσαν οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τῆς δράσεώς του καὶ εὐρύτερα οἱ τότε πνευματικοὶ ἄνθρωποι⁵.

Ἐκ τῶν ὅσων ἔχουν ἀναφερθῆ μέχρι τώρα περὶ τῶν τίτλων καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν πονημάτων τοῦ Παλιουρίτη, τοῦ Σταγειρίτη καὶ τοῦ Μεγδάνη παρατηρῶ ὅτι: α) Οἱ δύο πρῶτοι συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν – ὅπως καὶ οἱ μεταφράσαντες ξενόγλωσσα ἔργα – τὸν ὄρον ἀρχαιολογία γιὰ πράγματα ἀρχαῖα, ὅπως καὶ κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, συνδέοντας τὴν ἀρχαιολογία περισσότερο ἢ λιγώτερο μὲ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν ἀλλὰ μὴ ταυτίζοντάς τιν μὲ αὐτήν, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο συγγραφῶν καὶ δημοσιεύουν χωριστὰ καθαρῶς ἱστορικὰ πονήματα, δηλ. ἔργα ποῦ ἀναφέρονται σὲ σημαντικὲς πράξεις καὶ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, τὰ ὅποια προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν γραπτῶν πηγῶν. β) Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ πονήματα πλὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ πράξεων λείπουν ἀναφορὲς στὴν φιλολογία καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἐνῶ γίνεται πολὺς λόγος γιὰ τὴν θρησκεία, ἔστω μυθολογουμένην, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα,

5. Ἐνδεικτικὸν τῆς ἀπόψεως τοῦ Μεγδάνη περὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἢ ὅποια δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν συγχρόνων του, εἶναι ὅτι στὸ νεώτερο ἔργο του παραθέτοντας δυσϊκτὴν παράδοση βογομλικῆς ἐπιδράσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅταν ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, ὁ ἀνταγωνιζόμενος τὸν Θεὸν διάβολος ἀντέπλασε τὸν λύκον, τὴν χαρακτηρίζει «ἀρχαιολογικὸν μῦθον» (βλ. *Λύχνος τοῦ Διογένους ἢ Χαρακτήρες ἠθικῶν Χαρισίῶν Δημητρίου Μεγδάνου τοῦ ἐκ Κοζάνης τοῦ καὶ τοῖς Τερεῦσιν ἀριθμουμένου* (Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1818) σ. 263. Γιὰ τὴν παράδοση αὐτή, ποῦ δὲν ἀπαντᾷ μόνον στὸν Ἑλληνικὸν ἀλλὰ καὶ στὸν εὐρύτερον Εὐρωπαϊκὸν χῶρον καὶ πέραν αὐτοῦ βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις* 1, 1904, ἀρ. 844 (Κοζάνη) καὶ 845 (Κοζάνη) καὶ ἐκτενῶς Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀνέκδοτοι διῴστικα παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον* 17, 1964, ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 13-15, 32-33 καὶ 37, ὅπου καὶ ἡ ἀπαραίτητη βιβλιογραφία). Περαιτέρω λόγος περὶ τῶν σχέσεων μυθολογίας καὶ ἀρχαιολογίας θὰ ἦτο περιττός. Ἐς σημειωθῆ μόνον, γιὰ λόγους ποῦ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ γράφοντος, ὅτι ὁ Ν. Γ. Πολίτης διωρίσθη στὸ Πανεπιστήμιον τὸ 1890 καθηγητῆς τῆς μυθολογίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

τὸν εὐρύτερον δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ἀρχαίων κ.ἄ., ἀντικείμενα, σὰ ὅποια ἐμπίπτει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ὅπως τὴν νοοῦμεν σήμερα ἀρχαιολογίας. Κατόπιν τούτου ὁ συμβατικὸς ὄρος ἀρχαιολογία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι δικαιολογημένος γὰ τὰ σχετικὰ ἔργα καλύπτοντας μάλιστα καὶ τὸ μυθολογικὸν Πάνθεον τοῦ Μεγδάνη.

Ἐπὶ τῆς ὑπάρχει τώρα ἓνα νῆμα ποῦ συνδέει τὴν Ὀλυγίαν ἢ Ἀρχαιολογίαν τοῦ Σταγειρίτη καὶ τὸ Πάνθεον τοῦ Μεγδάνη μὲ τὴν Ἀρχαιολογίαν Συνοπτικὴν τοῦ Παλιουρίτη καὶ αὐτὸ αὐτὴν τὴν φορὰ θὰ μπορούσε μὲ νεώτερη ὀρολογία νὰ ὀνομασθῆ λαογραφικό, συνιστάμενο στὸ ὅτι καὶ οἱ τρεῖς συγγραφεῖς, μὲ πρῶτον καὶ καλύτερον τὸν Παλιουρίτην, ἀναφέρονται καὶ σὲ νεώτερα πράγματα τοῦ λαϊκοῦ βίου τῶν Νέων Ἑλλήνων, γνησίων ἀπογόνων πάντοτε τῶν Ἀρχαίων, πρὸς τὰ ὅποια συνδέουν καὶ συγκρίνουν ἀντίστοιχα ἀρχαῖα τοῦ βίου τῶν προγόνων.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ διαφύγη τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὴν λαογραφίαν ἀσχολουμένων Ἑλλήνων λαογράφων ἀπὸ τὸν Στίλπωνα Κυριακίδην, τὸν Γεώργιον Μέγαν, τὸν Δημήτρον Πετρόπουλον, τὸν Δημήτριον Λουκάτον, τὴν Ἄλκην Κυριακίδου-Νέστορος κ.ἄ., οἱ ὅποιοι ὅμως ἀφιερῶνουν στὸ ζήτημα αὐτὸ συνοπτικώτατο σχόλιο.

Συγκεκριμένως ὁ Στίλπων Κυριακίδης, τὸν ὁποῖον, καθὼς μοῦ φαίνεται, ἀκολουθοῦν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, διδάσκει ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς λαογραφίας, πρὸ τῆς ἀνελιξέως τῆς σὲ αὐτοτελῆ ἐπιστήμην, ἐξεκίνησε μεταξὺ ἄλλων ἀπὸ καθαρὰ ἀρχαιολογικὸ ἐνδιαφέρον (ἄς ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ γράφων κρίνοντας μὲ σύγχρονα κριτήρια ἐχαρακτήρισε τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἀρχαιογνωστικόν), ἐπειδὴ ἀνεγνωρίσθη ὅτι στὸν νεώτερον Ἑλληνικὸν βίον διασώζονται πλεῖστα στοιχεῖα τοῦ ἀντιστοιχοῦ ἀρχαίου, ποῦ συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν σχηματίζομε ἀπὸ τὴν ἀρχαῖες πηγές. Κατόπιν παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν παλαιῶν σχολιαστῶν, οἱ ὅποιοι ἀναζητοῦσαν στὸν σύγχρονόν των Ἑλληνικὸν βίον ἐρμηνεύματα βοήθητικά γὰ τὴν πληρέστερη κατανόηση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ προσθέτει ὅτι τέτοια στοιχεῖα παρέχει ὁ Χαρίσιος

Μεγδάνος (sic) στο Έλληνικόν του Πάνθεον καὶ ὁ Γρηγ. Παλιουρίτης στὴν Ἑλληνικὴν τοῦ Ἀρχαιολογία, ὑστερότερα ἄλλοι. Μνεΐα στὴν συμβολὴν τοῦ Ἀθανασίου Σταγειρίτη δὲν γίνεται⁶.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πληρότητα ἐν τῷ συνόλῳ τῶν τουλάχιστον τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν τοῦ Κυριακίδη, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀποκλειστικῶς τὴν προσπάθειαν τοῦ Παλιουρίτη καὶ Μεγδάνη ὡς συνέχειαν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν παλαιῶν σχολιαστῶν, θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ θέμα τῆς συγκρίσεως τῶν παλαιῶν μὲ τὰ νέα δὲν εἶναι στὴν περίπτωσιν ποὺ μᾶς ἐδιαφέρει οὔτε καινούργιο οὔτε ὡς σύλληψη πρωτότυπο. Ἐχουν προηγηθῆ ἀνάλογες προσπάθειες διαφόρων λογίων ξένων περιηγητῶν, οἱ ὅποιοι ἐπισκέφθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας τοὺς Ἑλληνικοὺς τόπους καὶ ἐγκατέσπειραν στὰ ἀπομνημονευματικῶν συνήθως χαρακτήρος ἔργα τῶν στοιχεῖα ἀπὸ τὸν λαϊκὸν βίον τῶν νεώτερων Ἑλλήνων, πρὸς τὰ ὁποῖα συγκρίνουν ἀντίστοιχα ἀρχαῖα⁷.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, γιὰ νὰ ἀναφερθῶ σὲ ἓνα ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πρὸ ἀνιπροσωπευτικά, ἀποτελεῖ ὁ Γάλλος ἔμπορος, λόγιος, γνώστης τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ τελικὰ θερμὸς φιλέλληνας Pierre Augustin de Guys (1721-1799), ὁ ὁποῖος περιῆλθε ἐπανειλημμένως τὴν Ἑλληνικὴν γῆν μελετώντας τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὸν βίον γενικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ κύριον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀρχαίου πρὸς τὸν νεώτερον βίον, ὀρμώμενος συνήθως ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον γιὰ νὰ φθάσῃ στὸν νεώτερον ἀλλὰ καὶ ἀντι-

6. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, μέρος Α', *Μνημεῖα τοῦ λόγου*² (ἐν Ἀθήναις 1965), σ. 12-13 καὶ ἄλλοι.

7. Πρβ. καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*² (Ἀθήνα 2000) σ. 345. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Γάλλος γιατρὸς καὶ περιηγητὴς Jaques Spon, στηριζόμενος στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γλωσσικὴ παράδοση εἶναι ὁ πρῶτος (1685) κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ποὺ ἐχρησιμοποίησε τὸ «ἀρχαιολογία» ὡς ὄρον τῆς ἐπιστήμης (Περὶ τοῦ Spon, τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ λοιπῶν του ἐπιδόσεων βλ. πρόχειρα Κυριάκου Σιμπούλου, *Ξένοι Ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα 333 μ.Χ.-1700*² (Ἀθήνα 1972) σ. 689 κέ.).

στρόφως. Ἀπὸ τὴν σύγκριση ποὺ ἐπεχείρησε ἐσημάτισε τὴν γνώμην ὅτι παρὰ τὸν μαρασμὸν τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τὴν κατάπτωση ἀπὸ τὴν δυσβάστακτη Τουρκικὴ δουλεία, τὰ ὁποῖα παλαιότερα εἶχαν παρασύρει ἄλλους νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχεν ἀπομείνει στὴν νεώτερη καὶ τίποτα πέρα ἀπὸ αὐτό, οἱ νεώτεροι Ἕλληνες εἶναι ἀκραιφνεῖς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ μεγαλείου των, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει νὰ προβάλῃ⁸.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν ἀφοροῦν, σὲ ὅποιον βαθμὸν μεγαλύτερον ἢ μικρότερον αὐτὸ γίνεται, ἐξ ἴσου στὰ πονήματα τῶν Μεγδάνη, Σταγειρίτη καὶ Παλιουρίτη, στὰ ὁποῖα, ἄς σημειωθῇ, τὸ συνδέον νῆμα δὲν σχετίζεται μόνον μὲ τὴν προσπάθειαν συγκρίσεως γενικὰ ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἐπὶ μέρους θέματα, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε περισσότερον ἢ λιγώτερον συμπίπτουν⁹. Ἐκ τῶν τριῶν ὁ πρῶτος παρέχει μὲν στὴν μυθολογίαν του στοιχεῖα τοῦ νεωτέρου βίου τῶν Ἑλλήνων, στὰ ὁποῖα εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον διαφανῆς ἡ σύγκριση μὲ ἐκεῖνα τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, ἀλλὰ ἡ προσπάθειά του δὲν εἶναι συστηματικὴ οὔτε ὁ σκοπὸς του μὲ τὴν ἐπιβαλλόμενη ἀκρίβεια προσδιορισμένος. Ὁ Μεγδάνης δὲν λησμονεῖ καθόλου ὅτι εἶναι ποιτὸς, κληρικὸς, λειτουργὸς καὶ κήρυκας τοῦ θείου λόγου καὶ ἔτσι ὁ κίνδυνος παρεξηγήσεως τῆς προσπάθειάς του νὰ ἀσχολῆται καὶ νὰ προβάλῃ γραπτῶς εἰδωλολατρικὰ πράγματα εἶναι ὑπαρκτός. Γι' αὐτὸ καὶ παρὰ τὴν διαπιστωμένην ἀγάπην πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ τὰ πνευματικὰ του προϊόντα σπεύδει νὰ προφυλάξῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ μὲ ἄλλον τρόπον καὶ μὲ ὅσα κατακλείει τὸν ἐπίλογον τῆς συγγραφῆς του γράφοντας

8. Βλ. σχετικῶς Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικὰ εἰδήσεις παρὰ τῷ Γάλλῳ περιηγητῇ P. Aug. de Guys, *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχαίου* 13-14, 1960-61, ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 204 κέ. (= *Λαογραφικὰ* τόμος Β', Ποικίλα, Ἀθήνα 1992, σ. 179 κέ.).

9. Βλ. π.χ. Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 159, *Πάνθεον*, σ. 504-505, Ὠγγ. ἢ Ἀρχ. 1, σ. 206 (ὁ λόγος περὶ βασκανίας), Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 192, Ὠγγ. ἢ Ἀρχ. 1, 204 (ὁ λόγος γιὰ τὸ παιγνίδι πλαταγίζειν ἢ τηλέφιλον), *Πάνθεον*, σ. 250, Ὠγγ. ἢ Ἀρχ. 1, σ. 401, σημ. (ὁ λόγος γιὰ τοὺς σωροὺς λίθων στοὺς δρόμους, τὸ λεγόμενον ἀνάθεμα).

συγκεκριμένως: «Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν ψευδωνύμων Θεῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μυθεύόμενα, ἱστορούμενα, καὶ ἀλληγορούμενα τοσαῦτα τὸ κατὰ δύναμιν ἔστωσαν. Τῷ δὲ μόνῳ ἀληθινῷ Θεῷ, τῷ διὰ τῆς ἐπιλάμπσεως τῆς εὐσεβείας καταργήσαντι τὴν τοσαύτην πλάνην, καὶ ἀσέβειαν εἶη δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας»¹⁰.

Ἐξ ἄλλου στὸ Πάνθεον ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτην συγγραφὴν τοῦ Μεγδάνη, δημιούργημα μάλιστα νεανικῆς συνθέσεως («πρὸ χρόνων κατὰ προθυμίαν νεότητος φιλολογηθεῖσαν»), ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐκμεταλλεύεται ὅσα ὁ ἴδιος γνωρίζει ἀπὸ τὸν σύγχρονον Ἑλληνικὸν βίον, ἂν κρίνη κανεὶς καὶ ἀπὸ τὸ ἤδη μνημονευθὲν ἔργον του «Λύχνος τοῦ Διογένους ἢ Χαρακτῆρες ἠθικοί», τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἔξι μόλις χρόνια ἀργότερα καὶ στὸ ὁποῖο οἱ σχετικοὶ ὑπαινιγμοὶ εἶναι πλούσιοι καὶ ἀσφαλεῖς ὡς προϊόντα μάλιστα αὐτοψίας καὶ αὐτηκοῖας. Οὔτε βέβαια ἀληθεύει ὁ ἰσχυρισμὸς του ὅτι τὰ ἀναφερόμενα ἐπιβιώματα καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ δεισιδαιμονίας διεσώθησαν, ἐπειδὴ οἱ διδάσκαλοι τῆς πίστεως τὰ παρέβλεψαν ὡς ἀκίνδυνα: «Ταῦτα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀκόμη, διὰ τὸ νὰ μὴν ἀποβλέπωσιν εἰς καμμίαν οὐσιώδη καὶ ψυχοβλαβῆ δεισιδαιμονίαν, τὰ παρέβλεψαν καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς πίστεως καὶ διεσώθησαν καὶ ἕως ἡδὴ ἐκ τῆς παλαιότητος» (Πάνθεον, σ. 512), γράφει.

Γενικῶς τὰ σχετικὰ μὲ τὴν δεισιδαιμονίαν, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, τὶς λαϊκῆς δοξασίης κλπ., στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ Μεγδάνης καὶ τὰ ὁποῖα ἐντάσσει στὸ Πάνθεόν του, εἶναι μέρος μόνον τῶν ἐκτεταμένων γνώσεων ποὺ διαθέτει, τῶν ὁποίων ἡ κατανόηση ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ συνολικὴ θεώρηση, ἀλλὰ ἡ θεώρηση αὐτὴ ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Ὁ Σταγειρίτης καταχωρίζει ἀρκετὰ στοιχεῖα τοῦ σύγχρονου βίου, πρὸς τὰ ὁποῖα συγκρίνει τὰ ἀρχαῖα, δυσαναλόγως ὅμως περιορισμένα ἐν σχέσει μὲ τὴν ὕλην ποὺ περιέχεται στὸ

10. Βλ. περισσότερα Μιχαὴλ Ἀθ. Καλινδέρη, *Χαρίσιος Δ. Μεγδάνης (1768-1823)* (ἐν Ἀθήναις 1971) σ. 24-25, 46 κέ. καὶ 66 κέ. (Ἐκκλησιαστικὰ ἐκδόσεις Ἑθνικῆς Ἑκατονπεντηκονταετηρίδος, ἀρ. 1).

πεντάτομον σύγγραμμά του. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι σκεπτόμενος μὲ κριτήρια ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὰ ὅλα τὰ στοιχεῖα του, ἀρχαῖα κλπ., τὰ ἀξιολογεῖ συνήθως θετικὰ ὑποστηρίζοντας ὅτι «ταῦτα διακρίνουσι καὶ σαφηνίζουσι τὰς αἰτίας καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἐλάτρευον ἕκαστον θεόν, ὅταν ἐρευνῶνται φιλομαθῶς καὶ περιέργως κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ οὐχὶ καταφρονητικῶς, ὡς συνηθίζουσι τινες, νὰ θεωρῶσι ἐπιπολαίως ἄλλα τε πολλά, ὡς καὶ τὸ παρὸν σύστημα ἀρχαιολογίας, νομίζοντας αὐτὸ ἀπλήν μυθολογίαν μόνον, κατὰ τὴν ἐπιπολαίαν παρατήρησιν αὐτῶν» (Ὡγγ. ἢ Ἀρχ. 3, 1817, σ. γ).

Ἐναντι τῶν προηγουμένων ὁ Ἄθαν. Παλιουρίτης μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τῆς τάσεως ποὺ ἐκδηλώνεται λίγα χρόνια πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως νὰ παρατίθενται στὰ πονήματα γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς ἀρχαιολογίες στοιχεῖα τοῦ νεωτέρου λαϊκοῦ βίου καὶ νὰ συγκρίνονται μὲ ἀφετηρία τὰ ὑπάρχοντα ἀντίστοιχα ἀρχαῖα. Τὸ πλῆθος τῶν λαϊκῶν στοιχείων ποὺ ἔχει ἐγκατατασπεῖρει στὴν Ἀρχαιολογίαν του καὶ εἰδικώτερα στὸν δεύτερον τόμον τοῦ συγγράμματός του εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον, πολυποικιλώτερο καὶ πάντοτε ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἐνδιαφέρον. Καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, ἀποβλέπουν στὴν ὠφέλειαν τοῦ Γένους, αὐτὸς ὅμως εἰδικώτερα ἢ «συνερανοισθεῖσα ἐκ τῶν δοκιμωτέρων παλαιῶν καὶ νέων Ἀρχαιολόγων» Ἀρχαιολογία του, τὴν ὁποίαν ὅπως ὁμολογεῖ προσφέρει σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες «ἐλπίζει ὅτι θέλει προξενήσει ὠφέλειαν κοινῶς εἰς πάντας, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς σπουδάζοντας τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἀρχαίων Προγόνων ἡμῶν· ἐπειδὴ ἠγωνίσθη, ὅπου ἢ χρεῖα τὸ ἐκάλει, νὰ δείξῃ τὴν ὁμοίτητα μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν ἐδικῶν μας ἔθιμων καὶ συνηθειῶν, ἐπαινῶν τὰ σπουδαῖα καὶ μεμφόμενος τὰ ἀχρεῖα» (Αρχ. Ἑλλ. 1, σ. ιθ).

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἀναλωθοῦν τὰ σχόλιά μας στὰ ἐπιμέρους τῆς ἐγκατεσπαρμένης στὴν Ἀρχαιολογία Παλιουρίτη σύγχρονης λαϊκῆς προελεύσεως ὕλης, ἐπειδὴ ἡ ὕλη αὐτὴ ἔχει ἤδη πολλαπλασιῶς ἐκ πολλῶν πηγῶν ἀποθησαυρισθῆ καὶ κάποτε ἐξαντλητικῶς μελετηθῆ ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἔρευναν. Περισσότερον, πιστεύω, ἐνδιαφέρει νὰ σημειωθοῦν, κατ' ἐπι-

λογήν, ἔστω, μερικὰ θεωρητικώτερου κάπως χαρακτήρος θέματα, τὰ ὅποια ἀντιμετωπίζει ἓνας λόγιος αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Παλιουρίτης, ὁ ὁποῖος ἐφιλοδόξησε, σύμφωνα καὶ μὲ ὅσα ὑπαινίσσεται στὸν πρόλογον τῆς *Ἀρχαιολογίας* του, νὰ διενεργήσῃ συστηματικὴ συγκριτικὴ τῶν παλαιῶν πρὸς τὰ νεώτερα ἔθιμα ἔρευναν, πρᾶγμα, ἄς σημειωθῇ, ποὺ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην καὶ νὰ τὸ δηλώσῃ. Ἐὰν κατώρθωσε αὐτὸ ποὺ ἐπεδίωκε, εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἡ ἀπάντησις εἶναι μᾶλλον ἀρνητικὴ, μὲ δεδομένη τὴν δυσκολίαν τοῦ ἐγχειρήματος. Μὲ ποιά πληρότητα καὶ ποιότητα, μὲ ποιά ἀξιοπιστία κ.ἄ. θὰ φανῇ, ἔστω ἐνδεικτικὰ, στὰ σχόλια ποὺ ἔπονται. Πάντως πρόθεσὴ τοῦ ἦταν νὰ διαθέτῃ ἢ προσπάθειά του τὸ στοιχεῖο τῆς σαφήνειας, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος σημειώνει: «Δὲν εἶναι ἀνάρμοστον νὰ εἰπῶμεν τινὰ καὶ περὶ τῶν φορεμάτων τῶν γυναικῶν, καὶ ἄλλων, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν στολισμὸν αὐτῶν· οὕτω γὰρ γίνεται σαφεστέρῃ ἢ ὁμοίότης τῶν ἠθῶν τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων» (*Αρχ. Ἑλλ.* 2, σ. 215). Τὴν ὁμοίότητα αὐτῆ ἠθῶν καὶ ἐθίμων ἐξ ἄλλου ἐξαίρει ὁ Παλιουρίτης καὶ μὲ σχετικὰ γενικώτερες καὶ μᾶλλον ἀόριστες περιγραφές, ὅπως ἢ ἀκόλουθη ποὺ ἀναφέρεται στὰ νεοελληνικὰ χριστιανικὰ πανηγύρια: «Περιεργείας εἶναι ἄξιον», γράφει, «ὅτι ὁποῖος περιέρχεται τὴν σήμερον τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰς τῶν Ἁγίων πανηγύρεις, ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὰ Ὀμηρικὰ Ποιήματα, νομίζει ὅτι μεταφέρεται εἰς τοὺς Τρωϊκοὺς καιροὺς, ἐπειδὴ ἄλλο δὲν βλέπει παρὰ ψητὰ ἀρνία, ἢ χοιρίδια, συμπόσια κατὰ γῆς τιθέμενα καὶ συμπότας τραγωδοῦντας μεγάλη φωνῇ» (*Αρχ. Ἑλλ.* 2, σ. 234). Ἐὰς προστεθῇ ἐδῶ ὅτι παρόμοια γιὰ τὸ σημερινὸ Ἑλληνικὸν πανηγύρι ὑποστηρίζει κατὰ σύμπτωσιν καὶ ὁ μέγας Σουηδὸς θρησκευολόγος καὶ ἐκπρόσωπος τῆς ἱστορικῆς θρησκευολογικῆς Σχολῆς Martin Nilsson¹¹.

11. Martin P. Nilsson, *Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία* (μετάφρ. Ι. Θ. Κακριδῆ) (Ἀθήνα 1953) σ. 97 («Ὅποιοι βλέπει σημερινὸ Ἑλληνικὸ πανηγύρι θυμάται ἀμέσως τὰ ἀρχαῖα. Ἡ λατρεία εἶναι καινούργια... ἡ ζωὴ ὅμως μένει ἡ ἴδια. Στῆνονται σκηνές καὶ παράγκες εἴτε ἀπὸ σανίδες εἴτε ἀπὸ κλαδιὰ δέντρων, καὶ ὁ κόσμος γιορτάζει καὶ χαίρεται»).

Ἴδου τώρα πολὺ ἐπιγραμματικὰ καὶ τὰ θεωρητικώτερα ἐπὶ μέρους θέματα, ἐκ τῶν ὁποίων διαφαίνονται καὶ οἱ ἐπὶ μέρους ἐπίσης σκοποί, στοὺς ὁποίους ἀποβλέπει ὁ Παλιουρίτης μέσω τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἀρχαίων στοιχείων πρὸς τὰ νεώτερα.

α) Ὁ Παλιουρίτης ὅσες φορές ἐπιχειρεῖ, γιὰ αὐτὸ δὲν συμβαίνει πάντοτε, νὰ συγκρίνη τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου βίου πρὸς ἐκεῖνα τοῦ νεωτέρου ὁρμᾶται συνήθως ἀπὸ τὰ πρῶτα γιὰ νὰ φθάσῃ στὰ δεύτερα καὶ αὐτὸ εἶναι φυσικό, ἀφοῦ ἡ πρόθεσή του εἶναι κυρίως νὰ προβάλῃ στοὺς νεωτέρους Ἕλληνες τὸ μεγαλεῖον καὶ τὰ ἐξαίρετα πνευματικὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἀρχαίων προγόνων των. Τὴν σύνδεσίν του πραγματοποιοῦν μὲ φράσεις τοῦ τύπου: «καὶ τὴν σήμερον κάμνουσι», «καὶ τοῦτο εἶναι καὶ τὴν σήμερον ἐν χρήσει», γινόμενον «ἄχρι τῆς σήμερον», «γίνεται καὶ τὴν σήμερον μάλιστα», «ὡς καὶ τὴν σήμερον», «ὡς ποιοῦμεν τὴν σήμερον», «πολλάκις γίνεται καὶ τὴν σήμερον», «ὅσα ἴχνη τούτων μένουσιν ἄχρι τῆς σήμερον», «τοῦτο γίνεται ἀπαρράλλακτως καὶ τὴν σήμερον», «λέγεται δὲ καὶ τὴν σήμερον», «καὶ τὸ παλαιὸν καὶ ἄχρι τοῦ νῦν νομίζεται» κ.ἄ. Ἐννοεῖται ὅτι ἀνάλογες ἐκφράσεις χρησιμοποιοῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχαιολόγους, ὅπως ἀπὸ τὸν Σταγειρίτην στὴν *Ἠθολογίαν* ἢ *Ἀρχαιολογίαν* του (π.χ. «σώζεται ἔτι», τοῦτο «ἔμεινεν ἕκτοτε», «κάμνουσι καὶ ἤδη καὶ μάλιστα οἱ νέοι», «σώζεται καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον καιρὸν», «ἡ δεισιδαιμονία ἐπικρατεῖ ἔτι», «σωζόμενον ὡς καὶ τὸ νῦν» κ.ο.κ.).

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, πού ἀποτελοῦν καὶ τὴν συντριπτικὴν πλειονότητα, τὰ νεώτερα πού συνδέονται καὶ παραλληλίζονται μὲ τὰ ἀρχαῖα θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Παλιουρίτην (καὶ τοὺς ἄλλους) στοιχεῖα πού ἔχουν ἐπιβιώσει διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, καὶ κατὰ τὴν νεώτερη ἐπιστημονικὴ ὀρολογία, διεθνή μάλιστα, ὡς ἐπιβιώματα.

β) Ἀλλὰ τὰ νεώτερα στοιχεῖα δὲν ἔχουν πάντοτε ἐπιβιώσει «ἀπαρράλλακτως», ὅπως καὶ ἀναφέρεται ἀνωτέρω. Οἱ αἰῶνες πού ἔχουν παρέλθει καὶ οἱ ἀλλαγές τῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν πού ἔχουν συντελεσθῆ τὰ ἔχουν καμμιά φορὰ μεταβάλλει καὶ αὐτὸ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ὁ Παλιουρίτης νὰ τὸ ἐπισημάνῃ (*Αρχ. Ἑλλ.* 1, σ. 182-184).

γ) Ὅπως ἔχω προαναφέρει, ἂν καὶ σπάνια ἢ πορεία τῆς

συγκρίσεως είναι αντίστροφη πρὸς τὴν προηγούμενη, ὀδηγεῖ δηλ. ἀπὸ τὸ νέο στὸ ἀρχαῖο (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 182, 191, 192, 194). Ὁ τρόπος αὐτὸς κινήσεως δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ στὸν Σταγειρίτη (Ὁγγ. ἢ Ἀρχ. 3, σ. 459). Στὴν προκειμένη πάντως περίπτωση εἶναι ἐμφανὴς ἡ προσπάθεια ποῦ καταβάλλεται τὸ νεώτερο στοιχεῖο νὰ χρησιμοποιηθῆται ὡς ἐρμηνευτικὸ βοήθημα πρὸς κατανόηση τοῦ ἀντιστοίχου ἀρχαίου, μνημονευομένου καὶ μή.

Πρὸς ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, δηλ. τῆς ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερης κατανοήσεως τῶν εἰδήσεων καὶ περιγραφῶν τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ὁ Παλιουρίτης προεκτείνει ἐνίοτε τὴν σύγκρισή του καὶ πρὸς συναφῆ μὲ τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ποῦ ἀπαντοῦν σὲ ἄλλους λαοὺς (Λατίνους, Ἑβραίους, Ἱταλοὺς, Τούρκους, Εὐρωπαίους γενικὰ κ.ἄ.). Ἔτσι π.χ. γράφει: «Τινὰς τούτων τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τελετῶν μεταχειρίζονται τὴν σήμερον οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν ταῖς θυσίαις αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸ προσεύχεσθαι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ θύματος» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 51, σημ. 1). Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέποντας χρησιμοποιεῖ «κάποιαι λέξεις ἀλλογενεῖς, πλὴν γνωστὰς εἰς ὅλους» γιὰ τὶς ὁποῖες ὁμως ζητεῖ τὴν ἄδεια νὰ τὶς μεταχειρισθῆ (Ἐπιτ. Ἱστορ. 1, σ. 51, σημ. 2).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ μιὰ σύντομη παρέκβαση, τὴν ὁποία κρίνω ἀναγκαῖα. Ἡ ἀναφορὰ ποῦ ἔγινε παραπάνω ἀφορᾶ κατὰ κύριον λόγον στὰ ἀρχαῖα παιγνίδια καὶ στὴν ἐπιβίωσή των κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ Παλιουρίτης στὴν Ἀρχαιολογία του ἔχει ἀφιερῶσει ὀλόκληρο κεφάλαιο (κεφ. KS), στὸ ὁποῖο γίνεται μακρὸς λόγος «Περὶ τῶν παιγνιδίων τῶν Ἑλλήνων», περὶ τῶν ὁποίων ἔγραψε «Ἰωάννης ὁ Μεούρσιος, παρ' οὗ καὶ τὰ κυριώτερα τῶν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένων ἠράνισται» (Ἀρχ. Ἑλλ. 1, σ. 180). Δικαιολογεῖ δὲ τὴν ἐνέργειάν του ὡς ἐξῆς: «Δίκαιον εἶναι νὰ περιγράψωμεν καὶ τὰ γενικώτερα παιγνίδια τῶν παιδίων, τῶν ὁποίων τὸ περισσότερον μέρος σώζεται καὶ εἰς τὰ παιδία τῆς Ἑλλάδος ἄχρι τοῦ νῦν· Ἐπειδὴ μέρος τῶν ἐθῶν ἐνὸς Ἐθνους εἶναι καὶ τὰ παιγνίδια, τὸν χαρακτῆρα τούτου παρασταίνοντα» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 179).

Ὁ Παλιουρίτης ἀρκεῖται ἐδῶ μόνον στὴν διαπίστωση ὅτι

τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν παιγνιδιῶν διασώζεται σήμερα στὰ παιδιὰ χωρὶς νὰ ἀναζητῆ καὶ τὸν λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖον ὅμως πιθανώτατα εἶναι ἀνυποψίαστος, συνιστάμενον πάντως στὸ ὅτι τὸ παιδί μετὰ τὴν γυναῖκα ἀποτελεῖ τὸν πῶς συντηρητικὸν παράγοντα μιᾶς κοινωνίας, ὃ δὲ συντηρητισμὸς αὐτὸς φαίνεται μὲ σαφήνεια στὴν κυριώτερη ἐκδήλωση τοῦ παιδικοῦ βίου, ποῦ εἶναι τὰ παιγνίδια. Ἔτσι ὅ,τι περιέληθαι στὴν παιδικὴ ἐξουσία καὶ παράδοση ἐπιβιώνει γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διασώσεως γενικῶς τῶν παιγνιδιῶν μὲ τὴν μορφὴν ἐπιβιωμάτων. Ὅτι ὅμως ἡ ὁμοιότητα μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων παιγνιδιῶν δὲν ἀποτελεῖ καμμιά φορὰ ἀσφαλὲς κριτήριον ἀποδείξεως τῆς συνέχειας αὐτῆς πρέπει, κατὰ τὴν ἄποψή μου, νὰ θεωρῆται πιθανό. Μὲ ἄλλα λόγια τὰ στοιχεῖα τῶν παιγνιδιῶν μπορεῖ καὶ νὰ ἐφευρίσκωνται γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν ὠρισμένες ἀνάγκες τῶν παιδιῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ λειτουργίαν των κατὰ τὸ παρελθόν. Γιὰ παιγνίδια πρόκειται καὶ κατὰ τὸν Πλάτωνα (*Νόμοι* Ζ, 794α) οἱ παιδιᾶς μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ αὐτοφυεῖς ὡς ἐπειδὴν συνέλθωσιν αὐτοί (ἐνν. οἱ νέοι) σχεδὸν ἀνευρίσκουσι.

δ) Ὅπως ἔχει ἤδη προδηλωθῆ, ὁ Παλιουρίτης ἀναφερόμενος στὴν ἐπιβίωση τῶν ἀρχαίων στοιχείων προσθέτει κατὰ τρόπον ἀόριστον ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο σώζεται μέχρι σήμερον, λέγεται καὶ τὴν σήμερον κ.ο.κ. Τοῦτο συμβαίνει κατὰ κανόνα ἀλλὰ δὲν λείπουν καὶ οἱ ἐξαιρέσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες κάποτε ὀρίζεται καὶ ὁ τόπος στὸν ὁποῖον ἐπιχωριάζει τὸ περιγραφόμενον καὶ συγκρινόμενον νεώτερο λαϊκὸν στοιχεῖον, πρᾶγμα ποῦ γιὰ τὴν σύγχρονη ἔρευνα, ἢ ὁποῖα ἐνδιαφέρεται μεγάλως νὰ γνωρίζῃ καὶ τὴν τοπικὴν ἔκτασιν στὴν ὁποίαν εἶναι διαδεδομένα τὰ λαογραφικὰ φαινόμενα, εἶναι ἐξαιρετικὰ θετικό. Ὁ προσδιοριζόμενος τόπος εἶναι συνήθως ἡ Ἡπειρος, δηλ. ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ Παλιουρίτη, καὶ αὐτὸ εἶναι φυσικὸ (σ. 180, 181, 182, 185, 193, 208, 204, 245, 262, 279,2).

Ἐννοεῖται ὅτι τέτοιου εἴδους τοπικοὺς προσδιορισμοὺς ἀναλόγων ἐθίμων χρησιμοποιοῦν, ἔστω καὶ σπάνια, καὶ ἄλλοι, ἀντλοῦντες τὸ ὑλικὸν των ἀπὸ τὰ οἰκεῖα βιώματα (βλ. π.χ. Πάνθεον, σ. 475, ὅπου ὁ Μεγδάνης ἀναφέρει ὅτι τοῦτο «ἐπιχωριάζει εἰς τὴν πατρίδα μου Κοζάνην»).

ε) Μὲ τὸ θέμα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ τόπου συνδέεται ἄμεσα καὶ ἐκεῖνο τῆς αὐτοψίας, ἓνα στοιχεῖον ποὺ ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀπαίτηση τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ μελέτης, ποὺ λέγεται εἴτε λαογραφικὴ εἴτε ἐθνολογικὴ εἴτε κοινωνιολογικὴ εἴτε ὅ,τι ἄλλο συναφές.

Ἡ αὐτοψία αὐτὴ σχετίζεται εἰδικώτερα μὲ τὸν ἴδιον τὸν προσδιοριζόμενον ἄνωτέρω ὡς τόπον διαδόσεως τῶν παραδοσιακῶν στοιχείων, ποὺ συμπίπτει πάλιν συνήθως μὲ τὴν ιδιαίτερη πατρίδα τοῦ Παλιουρίτη, τὴν Ἡπειρον. Πρόκειται περὶ ἀσφαλῶν μαρτυριῶν, ἀφοῦ στὴν οὐσία εἶναι βιώματα τοῦ Παλιουρίτη, τὰ ὁποῖα μάλιστα καταγράφονται ζωηρὰ ἀλλὰ καὶ λεπτομερῶς¹².

12. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες περιγραφές: Ἡ πρώτη ἀφορὰ σὲ ἐθμικὴ ἐνέργεια «ἀγῶνος» δρόμου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου: «Τοῦτου τοῦ Ἀγῶνος ἴχνη μένουσιν ἐν τῇ Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα ἐν τῇ Ἠπειρῷ ἄχρι τῆς σήμερον. Εἰς τοὺς 1794 ἔτυχον εἰς ἐν χωρίον τῆς πατρίδος μου, ἐν ᾧ ἐπανηγύριζον μεγαλοπρεπῶς τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· ὅθεν μετὰ τὸ γεῦμα εὐγῆκαν ὅλοι οἱ χωριᾶται εἰς ἐν ἐπίπεδον νὰ τρέξουν τὸ στάδιον. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ μήκος τοῦ σταδίου ἦτον σχεδὸν δύο τρίτα τοῦ μιλίου. Ἐδιαλέχθησαν πεντῆξι οἱ σταδιοδρόμοι, καὶ ἔτρεξαν ὁμοῦ, καὶ ὁ μὲν πρῶτος φθάσας εἰς τὸ τέλος ἔλαβε βραβεῖον ἐν ἀρνίον, ὁ δὲ δευτερος ἓνα ἀγγέλυον, καὶ ὁ τρίτος ἐν ὄψαριον, οἱ δὲ ἀπολειφθέντες συριγμοὺς ἀντὶ βραβεῖου» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 169,1).

Ἡ δευτέρη ἐνέργεια ἀφορὰ σὲ ἔθιμα ταφῆς, τὰ ἀκόλουθα: «Τούτων τῶν ἐθίμων τὰ περισσότερα σώζονται παρὰ τοῖς χωρικοῖς τῆς Ἠπειροῦ, καὶ Θεσσαλίας. Ἀφ' οὗ γὰρ ἐνταφιάσωσι τὸν νεκρὸν, οἱ χωριᾶται τῆς Ἠπειροῦ πλύνουσι τὰς χεῖρας τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου, οἱ δὲ Βούλγαροι τῆς Θεσσαλίας βάλλουσιν καὶ ἓνα παρὰν εἰς τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ, ὡς αὐτοψεὶ ἐπληροφορήθη Διάκονος ὢν ἐν τῇ Πατρίδι μου, καὶ παρὼν εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν τυνὸς τῶν λεγομένων Βουλγάρων, ἢ Κονιάρων» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 257). Ἡ παρατηρηθῆ ἐπ' εὐκαιρία ὅτι ἡ εἰδηση γιὰ τὴν τοποθέτηση ὀβόλου στὸ στόμα τῶν νεκρῶν στοὺς Βουλγάρους μόνον τῆς Θεσσαλίας περιοριστικῶς μπορεῖ νὰ παροδηγήσῃ, μὲ δεδομένο ὅτι τὸ ἔθιμο εἶναι ἀρχαῖο, μεσαιωνικὸ καὶ νεώτερο διαδομένο εὐρύτατα καὶ ὄχι μόνον στὸν Ἑλληνικὸν χῶρον (βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν, *Λαογρ. Σύμμ.* 3, 1931, 33 κέ.).

Τέλος ἀναφερόμενος ὁ Παλιουρίτης στὸ ἀγώνισμα τοῦ ἄλματος ἀπλοῦ καὶ τριπλοῦ τῶν Ἀρχαίων παρατηρεῖ: «Ἰχνη τοῦτου τοῦ ἀγῶνος μένουσι καὶ τὴν σήμερον εἰς τὸ πῆδημα. Εἶδον νέους ἐν Ἰωαννίνοις, οἵτινες ἐπηδοῦσαν τριάκοντα πόδας μὲ τὸ πρῶτον, καὶ πενήντα εἰς τὰς τρεῖς καθὼς ὀνομάζεται» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 172, σμ. 1).

ς) Ὅταν ὁ Παλιουρίτης ἀμφιβάλλῃ γιὰ κάτι, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δηλώσῃ τὴν ἀμφιβολίαν του μὲ διαφόρους τρόπους, ὅπως χρησιμοποιῶντας τὸ ἐπίρρημα «ἴσως» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 183), ἢ μὲ ἐκφράσεις τοῦ τύπου «ἂν δὲν λανθάνω» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 180 καὶ 279,2), «δὲν ἐνθυμοῦμαι» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 181). Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἐνισχυτικὸ τῆς ἀξιοπιστίας του. Πέρα τούτου παρὰ τὸν βασικὸν σκοπὸν στὸν ὁποῖον ἀποβλέπει νὰ καταδειχθοῦν, ὅπως ὁ ἴδιος ρητὰ δηλώνει, οἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν ἀρχαίων στοιχείων καὶ τῶν νεοελληνικῶν, δὲν διστάζει νὰ ἐπισημάνῃ, ἔστω καὶ σὲ σπάνιες περιπτώσεις, καὶ τυχὸν ὑπάρχουσες μεγαλύτερες ἢ μικρότερες διαφορές. Ἐτοι ἀναφερόμενος σὲ ἀρχαῖο ἔθιμον οἱ ἄνθρωποι νὰ κουρεύονται «εἰς σημεῖον λύπης» καὶ νὰ κουρεύουν καὶ τὰ ζῶα, δηλ. τοὺς ἵππους καὶ τὰ μουλάρια καὶ τὰ ἄλλα, παρατηρεῖ. «Αὕτη ἡ συνήθεια φαίνεται ἐναντία τῇ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εἰς σημεῖον λύπης δὲν ξυρίζονται, ἀλλ' ἀφίνουσι τὰ μαλλία τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν γενείων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀξύριστα».

Τοῦ ἐθίμου τούτου προσπαθεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὴν αἰτίαν, γιὰ νὰ παρατηρήσῃ τελικὰ: «Τὸ κούρεμα τῆς χαίτης τῶν ἵππων φυλάττεται καὶ τὴν σήμερον εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα ἐν τῇ Πατρίδι μου· διότι ὅποτε ἀποθνήσκῃ κανένας πλούσιος, εἴτε Χριστιανὸς εἴτε Τοῦρκος, κουρεύουσι τὰ ἄλογά των, εἰ μὲν καὶ ἔχει εἰς σημεῖον λύπης» (Ἀρχ. Ἑλλ. 2, σ. 263). Ἡ συνήθεια νὰ κουρεύουν τὰ ζῶα ἐπὶ πένθους ἦταν πολὺ διαδεδομένη στοὺς Ἀρχαίους, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Παλιουρίτης σημειώνει παραπέμποντας σὲ ἀρχαῖες πηγές¹³, ἀλλ' ὅτι ἐπικρατεῖ σήμερον σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐγὼ τουλάχιστον δὲν τὸ γνωρίζω. Κατὰ τὸν Φαίδωνα Κουκουλὲν οὔτε εἰς τὰ γνωστά του βυζαντινὰ κείμενα μαρτυρεῖται¹⁴. Ἐκ τοῦ ὅτι

13. Βλ. ἐκτενῶς Χαραλάμπους Ι. Βουλοδήμου, *Δοκίμιον περὶ τοῦ Ἰδιωτικοῦ Βίου τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων* 2, 1903, 387-389, ὅπου τὸ κούρεμα τῆς χαίτης τῶν ἵππων θεωρεῖται ἔθος βαρβαρικὸν σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου (9, 24).

14. Φαίδωνος Κουκουλέ, *ΒΒΠ* 4, 1951, σ. 217-218, πρβ. καὶ Δημ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὰ περὶ τελευτῆς εἰδήσεις παρὰ Ἰωάννη τῷ Χρυσο-

ὅμως ἡ συνήθεια ἀναφέρεται σὶς ἀρχαῖες πηγές καὶ τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Παλιουρίτης στοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Κουκουλὲς πιθανολογεῖ ὅτι θὰ ἦταν γνωστὴ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντίου.

ζ) Ὁ Παλιουρίτης τέλος δὲν λησμονεῖ τὸν σκοπὸν τῆς συγγραφῆς τῆς Ἀρχαιολογίας του νὰ ὠφελήσῃ τοὺς σπουδάζοντες ἀναδεικνύοντας τὴν ὑπάρχουσαν ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐθίμων καὶ συνηθειῶν «ἐπαινῶν» ὅμως «τὰ σπουδαῖα καὶ μεμφόμενος τὰ ἀχρεῖα» (ὡς ἀνωτέρω). Ἔτσι ἐν σχέσει μὲ τὸ τελευταῖον ἀναφερόμενος σὲ «ἴχνη δεισιδαιμονιῶν» πού «μένουσιν ἄχρι σήμερον» καὶ ἀφοροῦν ἰδιαίτερα στὴν λεγομένη «κλειδονιά» (ἀρχαία κλειδομαντεῖαν) κάνει λόγον «γὰ μωρολογίας... λείψανα τῆς ἀρχαίας τῶν δαιμόνων πλάνης» (Αρχ. Ἑλλ. 2, σ. 151-152). Ἀναφερόμενος σὲ ἄλλο εἶδος μαντείας, τὴν λεκανομαντεῖαν, παρατηρεῖ: «Ἰχνη ταύτης τῆς δυστυχοῦς πλάνης σώζεται καὶ ἄχρι τοῦδε παρὰ τοὺς γραιδίους τῶν Ἑλλήνων» (Αρχ. Ἑλλ. 2, σ. 157).

Εἰδήσεις ὅμως ὅπως οἱ ἀνωτέρω στὸ ἔργο τοῦ Παλιουρίτη, ἐντασσόμενες στὴν δεδηλωμένην προσπάθειάν του νὰ μεμφθῇ τὰ ἀχρεῖα νεώτερα παραδοσιακὰ στοιχεῖα, συνιστοῦν ἀντιφατικότητα. Ἡ σύγκριση δηλ. τῶν ἀρχαίων πρὸς τὰ νεώτερα, προκειμένου νὰ δειχθῇ ἡ συνέχεια τοῦ βίου μέσω τῶν ὁμοιοτήτων, εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι αὐτοτελὴς καὶ αὐτόνομη, δηλ. νὰ κινῆται ἐπέκεινα καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἀξίαν, ἠθικὴν ἢ ἄλλην, ἢ ἀπαξίαν τῶν διαπιστουμένων ὁμοίων στοιχείων, ἐννοεῖται πάντοτε κατὰ τὴν σύγχρονη ἐπιστημονικὴν ἀντίληψη.

Ἀπαξιωτικὸς χαρακτηρισμὸς, οἱ ὅποιοι θὰ μπορούσαν καὶ νὰ ἀποτρέψουν τὸν ἐρευνητὴν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀξιοποιήσῃ θετικὰ τὰ σχετικὰ στοιχεῖα σὲ μιὰ συγκριτικὴ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἔρευναν ἐμπεριέχει ἀρκετὰ τὸ Πάνθεον τοῦ Μεγδάνη, καὶ πολὺ περισσότερους τὸ μνημονευθὲν ἔργον του «Λύχνος τοῦ Διογένους ἢ Χαρακτῆρες Ἡθικοί»,

στόμφο, *Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον* 2, 1940, 103 καὶ B. Schmidt, Totengebräuche und Gräberkultur im heutigen Griechenland, *Archiv f. Religionswissenschaft* 25, 1927, 68 (ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγρ.).

ὅπου πιδ συγκεκριμένα ἀπαντοῦν ἐκφράσεις ὅπως: «μυθικὲς φλυαρίες», τερατουργίες, δαιμονικὰ καὶ ἀνόητα πράγματα, μωρίες, γιὰ ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι διδάσκοντες «μωρίας γεμίζουσι τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀπαιδευτῶν τὸν νοῦν ἀπὸ ἀτόπων καὶ ἀσεβεῖς δεισιδαιμονίας» (Πάνθεον, σ. 264-267). Ἄλλὰ, ὅπως ἔχει προλεχθῆ, ὁ Μεγδάνης ἐκφράζεται περιοριζόμενος πολὺ ἀπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς κληρικοῦ καὶ ἐφημερίου μιᾶς ἐνορίας, ἡ ὁποία τοῦ ὑπαγορεύει, ὅπως εἶναι ἄλλωστε φυσικό, νὰ προφυλάξῃ τὸν ἀναγνώστην καὶ τὸν ἀκροατὴν του ἀπὸ τὴν ψυχοβλαβῆ δεισιδαιμονία.

Τέτοιοι ἀπαξιωτικοὶ χαρακτηρισμοὶ δὲν λείπουν καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σταγειρίτη, ὁ ὁποῖος, ἄς σημειωθῆ, δὲν εἶναι κληρικός, εἶναι ὅμως βαθιὰ θρησκοῦν ἄτομον. Δεῖγμα χαρακτηριστικὸν ἀποτελεῖ ὅσα ἀναφέρει περὶ τῆς βασκανίας, στὰ ὁποῖα συνυπάρχουν ἀρμονικὰ ἡ ἀπαξίωση γιὰ τὸ ἐν λόγῳ φαινόμενο, ἡ προσπάθειά του νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ μὲ ὁδηγὸν τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ ἡ ἀξία τῆς περιγραφῆς καὶ παραθέσεως τῶν περὶ βασκανίας καὶ τῶν σχετικῶν ἀντιλήψεων «πρὸς γνῶσιν καὶ κατάληψιν» τελικὰ καὶ τῆς ἀρχαιολογίας¹⁵.

Ἡ προσπάθεια τώρα τοῦ Παλιουρίτη νὰ «μέμφεται τὰ ἀχρεῖα» τῆς παραδόσεως, ἂν καὶ πολὺ περιορισμένη, θὰ μποροῦσε νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰ ἴδια ἐλατήρια μὲ ἐκεῖνα τοῦ

15. «Αὕτη δὲ ἡ βασκανία καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν ρηθέντων σώζονται ἔτι εἰς τὴν Ἑλλάδα, θαλπόμενα ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν γυναικῶν... Ἐγὼ ὅμως εἶδον καὶ ζῶα βασκαινόμενα· καὶ μάλιστα ὅλα τὰ αἰφνίδια συμπτώματα, ὡς αἱ κεφαλαλγίαι, καὶ τρεμοῦραι, καὶ τὰ παρόμοια, ἐπίσης εἰς ζῶα καὶ ἀνθρώπους, μικροὺς τε καὶ μεγάλους, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖται ἡ ἀληθῆς αἰτία, νομίζονται βασκανία, καθὼς καὶ ὁ Πανικός φόβος. Ἡ δὲ θεραπεία θηρεῦεται δι' ἄλλης ἀνοητοτέρας ἀνοησίας· μὲ ἐπιδάς καὶ ραντίσματα, καὶ καπνίσματα. Οἶον, ἐν ᾧ τοὺς ραντίζουσι μὲ ὕδωρ, εἰς τὸ ὁποῖον ρίπτουσι κάρβουνα καὶ σίδηρα ἀναμμένα, καὶ τοὺς καπνίζουσι μὲ διάφορα θυμιάματα καὶ χόρτα, μουρμουρίζουσι καὶ τινὰς λέξεις μυστικὰς καὶ ὡς λέγει ὁ Βάρρων καὶ ἄλλοι, ὅτι ἐκρεμοῦσαν εἰς τοὺς τραχήλους τῶν παιδῶν τὰ βασκάνια καὶ προβασκάνια λεγόμενα, εἰς ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας, τὰ αὐτὰ ἔχουσι καὶ τὴν σήμερον... Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων, πρὸς γνῶσιν καὶ κατάληψιν εὐκολωτέραν τῆς μυθολογίας καὶ πάντων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ· ἐπομένως καὶ τῆς ἀρχαιολογίας» (Ὡγγ. ἢ Ἀρχ. 1, 206-207).

Μεγδάνη, ἀφοῦ καὶ ὁ Παλιουρίτης εἶναι, ὅπως καὶ ὁ Μεγδάνης, κληρικός. Πιστεύω παρὰ ταῦτα ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Παλιουρίτη ἐπηρεάζει καὶ ἡ διαφωτιστικὴ του τοποθέτηση καὶ ἡ συναπτομένη μὲ αὐτὴν προσπάθεια νὰ διδάξη καὶ φωτίση τοὺς τροφίμους του καὶ τὸν μεγάλον ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν τῶν ἔργων του μὲ ὅ,τι καλὸν καὶ ὑγιὲς ὑπάρχει, ἀνεξάρτητα ἀν καὶ τὸ θεωρούμενον ἀνωφελὲς θὰ μπορούσε νὰ συμβάλῃ στὴν συγκριτικὴν του προσπάθειαν καὶ στὴν ἀνάδειξιν τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀρχαίων ἐθίμων καὶ συνηθειῶν μὲ τὰ νεώτερα, ποὺ εὐρύτερα ζωογονεῖ τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ κρινομένη ἡ προσπάθεια τοῦ Παλιουρίτη ἐνθυμίζει ἀνάλογον τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, ὅπως ὁ ἴδιος στὸν πρόλογον τῆς Ἀρχαιολογίας του τὸν ἀποκαλεῖ (1, σ. ιζ'), μὲ τὸν ὁποῖον ἄλλωστε σαφῶς συμπορευόταν στὶς γλωσσικὰς ἀπόψεις καὶ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπηρεασθῆ. Ὁ τελευταῖος εἶχεν, ὡς γνωστὸν, ὡς ἀρχή, στὴν προσπάθειάν του νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἀρχαῖα κείμενα, νὰ παρακολουθῆ κατὰ πόδας διαχρονικὰ τὴν γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα ἀλλὰ γιὰ τὶς παροιμίας, τὶς ὁποῖες κατ' ἀντίθεσιν μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια πολὺ ἐκτιμοῦσε, ἐδίδασκεν ὅτι: «τῶν παροιμιῶν ἢ συλλογὴ καὶ εἰς τὸ λεξικὸν καταχώρισις ἔχει σιμὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο τὸ καλόν, ὅτι ὁ Λεξικογράφος δύναται νὰ βάλῃ μόνας ἐκεῖνας, ὅσαι διδάσκουσι τι χρησίμον εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ νὰ ἀποβάλῃ τὰς εἰς τὰ χρηστὰ ἦθη ἐναντίας, ἢ κὰν νὰ τὰς καταγράψῃ συνωδευμένας μὲ τὸν ἔλεγχον τῆς κακίας των... ἀλλὰ νὰ τὰς καθαρῶς, ὅσον συγχωρεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπὸ τὴν ἀνώμαλον αὐτῶν χυδαιότητα»¹⁶.

Τόσον λίγα μόνον ἐκ τῶν πολλῶν παρατηρήσεων καὶ σχολίων, σιὰ ὅποια θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προβῆ ἐξετάζοντας κατὰ τρόπον ἐνδελεχῆ, συστηματικὸν καὶ λεπτολόγον ὀλόκληρον τὸ ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνωτέρω ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐγκατασπεῖρει στὴν Ἀρχαιολογίαν του ἕνας ἀρχαιολόγος τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ὅπως ὁ Ἀθανάσιος Παλιουρίτης.

16. Βλ. Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικὰ στὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ, *Λαογραφικὰ Β', Ποικίλα* (Ἀθήνα 1992) 280.

Ὁ Παλιουρίτης δὲν μπορούσε νὰ παραβλέψη, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, τὴν ἀξιοθρήνητη πτώση τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὅπως ὁμολογεῖ ἤδη θεῖα χάριτι αὐτοὶ ἀφ' ἑαυτῶν οἱ Ἕλληνες ἄρχησαν νὰ ἐξυπνῶσιν ἀπὸ τὸν βαθύτατον τῆς ἀμαθείας λήθαργον, νὰ φροντίζωσι τὰ μέσα τῆς θεραπείας των, νὰ ζητῶσι τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ἀνάστασίν των καὶ γιγαντιαίως νὰ τρέχωσι τὸ στάδιον εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς προγονικῆς των ἀρετῆς καὶ σοφίας (*Ἀρχ. Ἑλλ.* 1, σ. ζ').

Ἀπὸ τὶς τελευταῖες αὐτὲς διαπιστώσεις παρακινήθηκε νὰ ἐκδώσῃ τὴν *Ἀρχαιολογία* του, ἡ ὁποία οὐσιαστικὰ εἶναι «φιλοπάτριοι ὁμιλίαι», ποὺ εἶχε κάμει προηγουμένως σὲ διάφορες συνάξεις, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ τὴν δημοσίευσή της «θέλει προξενήσῃ ὠφέλειαν κοινῶς εἰς πάντας». Καὶ γιὰ μὴν ὑπάρχει δυσκολία κατανοήσεως τῶν γραφομένων του ἀπὸ τοὺς ἀπλουστέρους συνέταξε τὴν *Ἀρχαιολογίαν* του, ὅπως καὶ τὴν *Ἱστορίαν* του, «εἰς εὐληπτὸν τινα τρόπον» καί, ὅπως μάλιστα τὴν ὠνόμαζε, σὲ γλῶσσα «καθωμιλημένην» ἢ «καθουμιλουμένην». Ἐννοεῖται ὅτι ἡ σύγκριση τῶν ἀρχαίων μὲ τὰ νεώτερα, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦν ἐνίοτε καὶ οἱ σύγχρονοι ἀρχαιολόγοι, ποὺ ἐκλαμβάνουν τὰ δεύτερα ὡς ἐπιβιώματα ἢ ὡς παράλληλα τῶν πρώτων, εἶχεν ὡς ἀφορμὴν τὴν ἐδραϊὰν πεποιθήσῃ του γιὰ τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς πολιτιστικῆς πορείας καὶ τοῦ βίου τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ὁ Παλιουρίτης δὲν ἐπεδίωξε πάντοτε τὴν πρωτοτυπίαν γιὰ τὴν ὕλην τῆς συγγραφῆς του, ἀφοῦ ὑπῆρχαν ἤδη συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μπορούσε νὰ ἀντλήσῃ μὲ εὐκολίαν μέρος τουλάχιστον τῆς ὕλης του αὐτῆς ἢ συγγραφεῖς ποὺ θὰ μπορούσαν εὐρύτερα νὰ εἶναι καὶ ὁδηγοὶ του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρὸς τιμὴν του αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ δηλώσῃ. Μιλῶντας ὁμως, διδάσκοντας καὶ συγγράφοντας ἐκινεῖτο ἀπὸ θαυμασμὸν πρὸς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν μεγαλεῖον καὶ αἰσθανόταν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ὡς Ἕλληνας καί, ἄς λεχθῆ καὶ αὐτό, ποτὲ ὡς Ρωμαῖος (Ρωμιός), πρᾶγμα ποὺ τοῦ ἐθύμιζε «τὸ ὄνειδος τῆς δουλείας, τὴν ὁποίαν ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν λαὸν τῆς Ρώμης ὡς πατρικὴν τινα ἀρετὴν» (*Ἐπιτ. Ἱστ.* 1, σ. κδ').

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΣ

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

5 Νοεμβρίου 2008 - 18 Μαρτίου 2009. Τετάρτη, ώρα 6-8 μ.μ.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ ΤΟΥ ΚΑΔΜΟΥ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, Διευθυντής της Έφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, **5, 12, 19 Νοεμβρίου 2008**

Προϊστορική Βοιωτία: Πορίσματα παλαιών και νέων έρευνών • Η Θήβα στην εποχή του Χαλκού • Από την «άγνωστη» Θήβα των ιστορικών χρόνων.

MARGHERITA BONANNO ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Ρώμης Tor Vergata, **26 Νοεμβρίου 2008**

Παρατηρήσεις στην Πλαστική Τέχνη της αρχαίας Βοιωτίας. Γλυπτική-είδωλοπλαστική.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, **3, 10 Δεκεμβρίου 2008**

Η Εύβοια και ο Ώρωπος κατά την πρωτογεωμετρική και πρόωμη γεωμετρική εποχή (11ος - 9ος αϊ. π.Χ.) • Η Εύβοια και ο Ώρωπος κατά τη γεωμετρική και αρχαϊκή εποχή (8ος-6ος αϊ. π.Χ.).

STEPHAN SCHMID, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Humboldt του Βερολίνου, **17 Δεκεμβρίου 2008**

Η Έρετρα ανά τους αιώνες.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Αρχαιολόγος ΥΠΠΟ
14 Ιανουαρίου 2009 (1η ώρα)

Προϊστορική Εύβοια.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΑΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Αρχαιολογίας
14 Ιανουαρίου 2009 (2η ώρα)

Η Εύβοια από τους αρχαϊκούς έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

HANS RUPPRECHT GOETTE, Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Giessen
21 Ιανουαρίου 2009

Αρχαιολογία των αρχαίων Δήμων της Αττικής.

ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ, Όμ. καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, **28 Ιανουαρίου 2009**

Ο Μαραθών στην προϊστορική εποχή.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Ἀκαδημαϊκός, Γενικός Γραμματεὺς
τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, **4 Φεβρουαρίου 2009**
Ὁ Μαραθῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Τὸ Ἄμφιάρειο τοῦ Ὠρωποῦ.

ΙΦΙΓΕΝΙΑ ΔΕΚΟΥΛΑΚΟΥ, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας
11 Φεβρουαρίου 2009

Τὸ ἱερὸ τῶν αἰγυπτίων θεῶν στὸν Μαραθῶνα.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΒΙΚΕΛΑ, Καθηγήτρια τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου
18 Φεβρουαρίου 2009

Τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρῶνα. Ἐνα ἰδιότυπο ἱερὸ τῆς Ἀττικῆς.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ, **25 Φεβρουαρίου 2009**

Ὁ δῆμος τοῦ Ραμνοῦντος.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΠΑΓΓΕΛΗ, Ἀρχαιολόγος ΥΠΠΟ

4 Μαρτίου 2009

Ἐλευσίνα: Ἡ ἐξέλιξη τῶν οἰκισμῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος
στὴν Ἀρχαιότητα.

ΚLAUS-VALTIN VON EICKSTEDT, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας

11 Μαρτίου 2009

Ὁ Πειραιάς. Ἱστορία καὶ τοπογραφία.

ΕΛΕΝΑ WALTER ΚΑΡΥΔΗ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου

τοῦ Saarbrücken, **18 Μαρτίου 2009**

Αἴγινα. Νησὶ μὲ ἔνδοξο ὄνομα ποῦ κυριαρχεῖ στὴ δωρικὴ θάλασσα,
λαμπερὸ ἀστὲρι τοῦ Ἑλλάνιου Δία.

ΟΜΙΛΙΕΣ

Δευτέρα, ὥρα 7-8 μ.μ.

26 Ἰανουαρίου 2009

ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ, Ἀκαδημαϊκός

Ἔρνος σκέψεων γιὰ τὴν ἀνέγερση τίτλου ὑπὲρ τῆς ἀστέγου αὐτῆς ὀμιλίας.

2 Φεβρουαρίου 2009

ΣΠΥΡΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ, Ἀκαδημαϊκός

Σαίξπηρ: Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα, μία τραγωδία ὄριμων ἐραστῶν.

9 Μαρτίου 2009

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Missouri -
St. Louis

Ἡ Προϊστορικὴ Ἐλευσίνα καὶ οἱ ἀπαρχές τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

ΥΠΟ ΕΚΔΟΣΗ

ΣΕΜΝΗΣ ΚΑΡΟΥΖΟΥ

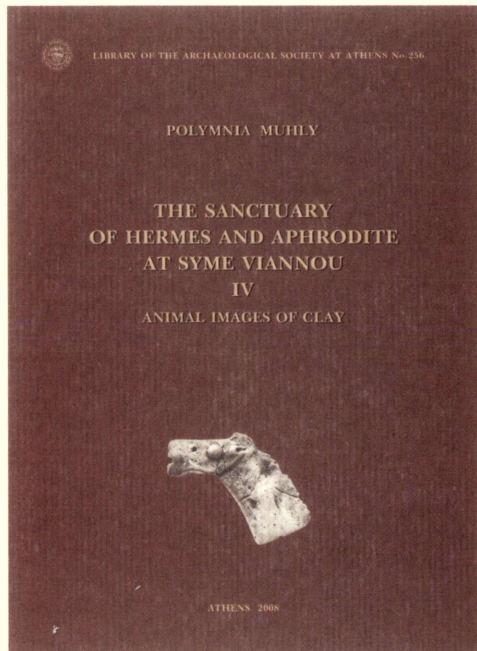
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἐπιφυλλίδες στίς Ἐφημερίδες
«Προοδευτικὸς Φιλελεύθερος»
καί «Ἐλευθερία» 1950-1965

ΤΟΜΟΙ 2

Σχήμα 17×24 ἐκ.

POLYMNIA MUHLY
THE SANCTUARY
OF HERMES AND APHRODITE
AT SYME VIANNOU
IV
ANIMAL IMAGES OF CLAY

CONTENTS

Prologue	XI. Mouldmade Plaques
Bibliography	XII. Technique and Decoration
I. Excavation Context	XIII. Iconographic and Stylistic Features
II. Questions of Chronology and Method	XIV. Concluding Remarks
III. Horses and Related Material	Petrographic Analyses, by Eleni Nodarou and Christina Rathossi
IV. Cattle	Greek Summary
V. Sheep	Concordances I-II
VI. Goats	List of Uncatalogued Fragments
VII. Deer	TABLES
VIII. Birds	FIGURES
IX. Unidentified Quadrupeds	PLATES
X. Attachments	

Σχήμα 21×28 έκ. Σελ. XXII+214

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.